

TYUKODI MÁRTON *JOSEPH PATRIARCHÁJA* A KORSZAK PRÉDIKÁCIÓÍRÁSI TECHNIKÁINAK TÜKRÉBEN

—◀▶—
SZETEY SZABOLCS

Tyukodi Márton prédikációs kötete nem tartozik a legismertebb művek közé, a magyar egyház- és homiletikatörténet is rendkívül szűkszavúan említi a sok üldöztetést átélt egykori kőrösi lelkész könyvét. *A tiszta életű Joseph patriarcha* (RMNy 1915) című munkára irodalomtörténeti olvasmányaim közben bukkan-
tam rá. Jellemző, hogy az elmúlt évtizedekben a magyar nyelvű protestáns és katolikus prédikációs kötetekkel és elméleti művekkel ez a tudományág foglalkozott mélyrehatóan, kutatási eredményeiknek sokat köszönhetünk. Azonban értelemszerűen az irodalomtudományi kutatások e szövegek irodalmi, nyelvészeti, művelődéstörténeti, retorikai kontextusaira és összefüggéseire koncentrálnak, e művek homiletikatörténeti recepciójával igencsak elmaradtunk. Nem feledhetjük, hogy ezek a szövegek elsősorban mégis csak prédikációk, szándékuk szerint nem (elsősorban) irodalmi műalkotások. Természetesen az emelkedett tartalom, a lelkészi íróasztal mindenkor magas igényű elköteleződése azt is jelenti, hogy ezek az alkotások többé-kevésbé mégis csak a magyar kultúra gyöngyszemei és maradandó értékei közé tartoznak. Tagadhatatlan tény, hogy az utolsó, magyar református, átfogó igényű homiletikatörténet mintegy száz évvel ezelőtt, 1915-ben Ravasz László tollából született meg. Jelen írásomban arra vállalkozom, hogy Tyukodi művét az irodalomtudományi eredmények felhasználása mellett a kor prédikációírási technikáinak tükrében bemutassam.

A Váradon 1641-ben nyomtatásban megjelent könyvet az elmúlt évszázadokban kevesen említették meg és értékelték. A fellelhető vélemények inkább elmarasztalóak, mintsem méltatóak. Bod Péter (1766) a mű nyomdatechnikai megoldását szarkasztikusan dicséri, a könyv tartalmát pedig elmarasztalja.¹

TYUKODI MÁRTON Kőröfi Pap, adott Világ eleibe egy Könyvet, ezzel a' tituluffal:
A' tiszta életű Józef Patriárka életének, βenvedésének és dítserettel vífelt dolgainak Sz. Iras

¹ Vö. részletesebben: Maczák Ibolya: *Elorzott szavak. Szövegalkotás 17-18. századi prédikációkban*, Szigetmonostor, 2010, 33-34.

Serint-való Magyarázatja. Ny. Várad. 1641-dik efzt. 8. R. Mind betüje, papiroffa ennek igen szépen, kár vólt hafznofabb Könyvre nem fordítani.²

Mitrovics Gyula (1911) homiletikai műve ismereteim szerint az egyetlen konkrét szakirodalmi hivatkozás, amely Tyukodi prédikációval foglalkozik, aki a kidolgozott beszédek hosszúnak és unalmat keltőnek minősíti, mivel az egész könyv egyetlen témáról, a József-történetek feldolgozásáról szól.

Egy és ugyanazon szabású, nagyon hasonló irányú és színezetű szövegek gyakori egymásután való használata megszokottságot s ennek folytán unalmat szerez s előre csökkenti a hallgatók figyelmét, érdeklődését. [...] *Tyukodi Márton* kőrösi paptól: „A tiszta életű József pátriárka életének, szenvedéseinek és dicsérettel viselt dolgainak szentírás szerint való magyarázatja 60 predikatióban”. Nagyvárad, 1641. 647. lap. [...] ³

Bodnár Zsigmond (1891) irodalomtörténeti művében kevésbé elmarasztaló véleményt fogalmaz meg Tyukodi prédikációival kapcsolatban:

Szenczi Kertész Abrahám váradi nyomdász szép papiron és tiszta betűkkel adta ki *Tyukodi Márton* kőrösi prédikátor vaskos munkáját, mely *A tiszta életű József patriárka életének, szenvedésének és dicsérettel viselt dolgainak sz. Írás szerént való magyarázatja*. 1641. A prédikációkat a szerzőnek Balassa-strófákban írt gyöngye éneke és Paxi György superintendens latin verse vezet be. Maguk a szent beszédek egy értelmes fő elég ügyes és józan alkotásai, melyekben hiányzik a vallásos polemia, óvakodik a katolikusok szőszegésétől, sőt más kényes dolgot sem szeret érinteni; de némelyekben mintha csak eljárna a szája, például a székelyek ősrégi nemességének és szabadságának kérdésénél, megérinti a magyar nemzet régi szabadságát, jobban mondva sok nemesnek elparasztosodását, minek »okairul szólhatnánk, de jól tudom, hogy sokak előtt gyűlölséges lenne, azért ezt ebben hagyom.«⁴

² Bod Péter: *Magyar Athenas. Avagy az Erdélyben és Magyar-országban élt tudos embereknek, nevezetesebben a' kik valami, világ eleibe botsátott irások által esméretesekké lettek, 's jo emlékezeteket fen-hagyták Historiájok mellyet sok esztendő-k-alatt, nem kevés szorgalmatossággal egybe-szedgetett, és az mostan élőknek, 's ez-után következendőknek tanuságokra, 's jora-valo felserkentésekre közönséggé tett. F. TS. Bod Péter. A' M. Igeni Ekklesiában a' KRISTUS Szolgálja*. [Nagyszében], 1766, 319.

³ Mitrovics Gyula: *Egyházi szónoklattan. Tekintettel a magyar egyházi beszéd-irodalomra*, Debreczen, ²1911, 75-76.

⁴ Bodnár Zsigmond: *A magyar irodalom története*, II. kötet, Budapest, 1891, 85-86.

A szerző önmagát könyve személyes hangvételő előszavában az egyház szolgálatára elhívott és beállított szolgák között „igen kicsinynek”, egy vagy fél tálentumosnak tartja.⁵ Munkája megítéléséről is szól, ekként:

Tudom ugyan, hogy többen léfznek olyanok, kiknek az én kitsiny műkám izetlennek fog tetti, mivelhoggy nem kevefen vadnak az emberek közzül oly Pharifæus gyomorra, és Momufi természettel, kik előtt fenki nem tselekedhetik oly jót, nem fzolhat, fem irhat oly hafznos dolgot, az melly nékik tettzenék, és a' mellyet javallanának f-helyben hadnának: De ám légyen, ha a' fzájok izi meg-vefzet, és túdejök májok meg-rothadott kényes emberek előtt nem léfzen kedves ez kis tenyéрни könyvetske;⁶

Tyukodi Márton életéről kevés adattal rendelkezünk,⁷ születése és halála pontos helyét és idejét sem ismerjük. Tanulmányait Debrecenben végezte, 1616. március 24-én iratkozott be ugyanott a felsőbb osztályokba. Kb. 1625-1627 között Nyírmihálydiban, 1637-ig Vámspércsen lelkészkedett. Ekkor majd egy esztendő Herpályban, a saját házában élt és tevékenykedett. 1638-ban meghalt Tököli Gergely nagykőrösi lelképásztor és esperes. Az akkori tiszántúli püspök, Keresszegi Hermán István (?-1641)⁸ ajánlatára a kőrösi eklézsia Tyukodit lelkipásztorául hívta. Állását 1638/1639 táján foglalta el, a nevezett gyülekezet harmadik ismert prédikátora. Kőrösi szolgálatát kb. 1646/1647-ig végezte,⁹ majd egy ideig ismeretlen helyen, 1650-től ismét Vámspércsen lelkészkedett. Zoványi szerint 1656-tól 1661-ig, haláláig újból kőrösi lelkész volt,¹⁰ erre nézve azonban nem rendelkezünk konkrét helyi adatokkal. Habár Tyukodi Márton következő két utódát is Mártonnak nevezték (Maklári és Zubori)¹¹ a feltételezett

⁵ *Az tiszta eletű Joseph Patriarcha Eletének, szenvedésének, és ditsirettel viselt dolgainak Sz. Irás szerént valo magyarázattya. Mellyben meg-irattatik az-is, mitsoda alkalmazossággal ment-bé Jácob Ægyptusban, holott ő maradékinac 400 esztendeig kellett lakni, és az után az Istennek mondása szerént onnan ki-jőni. Mellyeket rövid Prædikációkban foglalván, az alázatos szívű hiveknek szemek eleiben terjesztett, TYUKODI MÁRTON, A' Kőrösi Keresztyén Gyülekezetnek alázatos Prædikátora. Várad, MDCXXXI, 4a.*

⁶ Tyukodi 1641, 4b.

⁷ A nagykőrösi vonatkozású szakirodalmat Pap Ferenc bocsátotta rendelkezésemre, amit ezúton is köszönök.

⁸ Zoványi Jenő: Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon, szerk.: Ladányi Sándor, Budapest, 31977, 307.

⁹ Galgóczy Károly szerk.: *Nagy-Kőrös város monographiája. Régi és ujkori ismertetés. A magyar nemzetnek 1896-iki évezredes ünnepe alkalmából*, Budapest, 1896, 317. Zoványi 1977, 662. Rácz Lajos: *Fejezetek a Nagykőrösi Református Egyházközség történetéből*, Nagykőrös, 1988, 134-135.

¹⁰ Zoványi 1977, 662.

¹¹ A Maklári Márton és Zubori Márton kőrösi lelkészségére (1639-1655 között) vonatkozó adatokat a szakirodalom egyöntetűen hagyományozza. Galgóczy 1896, 317. Rácz 1988, 135. Azonban az is tudható, hogy az ún. „másodlelkészséget” csak 1700-tól szervezték meg Kőrösön (Rácz 1988, 137.), tehát Tyukodi, Maklári és Zubori Márton nem lehetett ugyanabban az időben a város

második kőrösi papság időszakában,¹² az állítást jelen tudásunk szerint nem lehet megerősíteni. Az 1643-44-es (városi) másodbírói számadáskönyvekből annyit tudunk még meg, hogy egymás után gyorsan Tyukodi lánya és fia is meghalt.¹³ Érdekes Kiss Áron *Könyvészeti adatok Nagy-Kőrös irodalomtörténetéhez* című összefoglalása, ahol első „nagykőrösi könyvként” Tyukodi művét említi meg rövid életrajz közreadásával, ekként:

1. Tyukodi Márton, kőrösi lelkész 1638-tól talán 1648-ig; meglehet azonban, hogy mint nyugalmazott pap, később is itt tartózkodhatott. Az 1661-iki jegyzőkönyvi feljegyzések,¹⁴ mint segélyezettet, említik.¹⁵

Tyukodi lelkészségéhez kötődik az ősi kőrösi templom korabeli nagy felújítása, átépítése, a nagyharang újraöntetése, fa harangláb építtetése.¹⁶ A város tanácsa a prédikátor könyvének kinyomtatását anyagilag támogatta,¹⁷ az 1642. (gazdasági) évben vezetett másodbírói számadáskönyvben a következőt olvashatjuk:

Az Joseph historiaja ki nyomtata[sa]¹⁸ra Prædikator Uramnak [...]¹⁹ attunk f 4 d²⁰

A város későbbi híres krónikása, Balla Gergely (1710-1774) is megerősíti a kőrösi tanács könyvkiadásban játszott szerepét.

lelkésze. A tényállást tovább bonyolítja a nagykőrösi iskola történetében található, bevallottan feltételezett adat, miszerint az iskola rektora 1634 táján Maklári Zubor Márton (Martinus Zubor de Maklár) volt, aki a gyülekezet lelkészeként 1655-ben halt meg. Ádám Gerzson – Joó Imre: *A nagy-kőrösi ev. ref. főgymnasium története*, Nagykőrös, 1896, 180.

¹² Rác 1988, 135.

¹³ „Hogi az Prædikator Leania megh holt Lecz fõget vettünk d 15.; Lecz fõget hogi az Prædikator Fija megh holt vettünk d 12” PML NKO (Pest Megyei Levéltár Nagykőrösi Osztálya) V. 206-a Számadáskönyv, 1643-1644. Nagykőrös város másodbírójának (gazdasági tisztének) iratai 1626-1848(-1849). Számadáskönyvek 1636-1835.

¹⁴ Közelebbi forrásmegjelölés nélkül.

¹⁵ Kiss Áron: *Tudósítás a nagy-kőrösi helv. hitv. tanítóképezde és népiskolák állásáról*, Kecskemét, 1873, 3.

¹⁶ Könyve előszavában ezekre az építkezésekre részletesen utal: Tyukodi 1641, 9a-9b.

¹⁷ Tyukodi 1641, 9b.

¹⁸ Sérült papír.

¹⁹ Sérült papír.

²⁰ PML NKO V. 206-a Számadáskönyv, 1642. A szöveget a XIX. században közölték, vö. „Az Joseph historiaja *) kinyomtatására predikátor uramnak attunk 4 ft. *) Irta Thukodi [sic!] Márton kőrösi lelkész. A munka czime: »A tiszta életű József patriarka életének, szenvedéseinek és dicsérettel viselt dolgainak sz. irás szerént való magyarázatja.« Tartalmaz 60 egyházi beszédet. 8-dr. 647 l. Megjelent Nagyvárad 1641.” Szilády Áron – Szilágyi Sándor: *Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon. Nagy-Kőrös, Cegléd, Dömsöd, Szeged, Halas levéltáraiból*, Pest, 1863, 101.

Kőrös városa prédikátora említett Tyukodi Márton, Sz. József patriarcha életéről és viselt dolgairól írt egy könyvet, a kinyomtatásra ajánlotta Erdős Mihály, Tollas Pál, Tollas János, Oláh Mihály és Síros János kőrösi tanácsbeli személyeknek,²¹ láttam nyomtatásban: mellyben dicsérte a kőrösi tanácsot, hogy a templomot romladozásiból megépítették, szép szavú nagy harangot ujonnan öntettek, illendő fábúl tornyát megcsináltatták, a városon kívül a temetőben kettős auditoriumot építtettek, iskola mesztereket Bösházi Mártont illendő költséggel Németországba felküldötték.²²

A mű megjelentetését szintén támogatta és a szomszéd város gyülekezetének prédikátorát biztatta Paksi György²³ kecskeméti lelkész és szuperintendens,²⁴ valamint a ceglédi lelkész és esperes, Körtvélyesi W. János.²⁵

Röviden szólnom kell a bibliai József-történet magyar és európai recepciójáról, népszerűségéről, amit a műfaji sokszínűség is mutat. Egyik korai magyar adaptációnk az egész József-történet versbe szedett, históriás ének formájába öntött elbeszélése, amely 1580-ban jelent meg Kolozsvárott (RMNY 463). A költemény utolsó versszaka a megírás körülményeiről ad felvilágosítást, miszerint Nagy Bányai Mátyás 1560 márciusában, Böjt havában betegágyán írta „magát vigaßtaluán”.²⁶ József élete, erkölcsi példája Európa-szerte közkedvelt téma volt katolikus és protestáns körökben egyaránt. Prédikációk, tanító költemények, traktátusok íródtak, ezek közül kiemelném az e tanulmányban más kontextusban idézett híres jezsuita, J. Drexel többször kiadott *Ioseph Aegypti Prorex* című erkölcsi tanító művét, amely 1640-ben jelent meg először Münchenben.²⁷

A protestáns kollégiumokban már az 1500-as évek elejétől a nyilvános közvizsgák lebonyolításának közkedvelt kerete volt az iskolai előadás, amely lehetőséget adott a diákok megszólalásának. Ezen túl az iskolai élet számos eseményéhez,

²¹ Vö. Tyukodi 1641, 9b.

²² Balla Gergely: *Nagy-kőrösi krónika*, jegyzetekkel s oklevél-tárral ellátva kiadták Szabó Károly és Szilágyi Sándor. Kecskemét, 1856, 28-29. vö. Tyukodi 1641, 9a-9b.

²³ Paksi K. György (? – Rimaszombat, 1651/1652?) református lelkész, püspök. Sárospatakon tanult, 1636-tól rövid ideig óbudai, utána kecskeméti lelkész. Ebben a minőségében kb. 1639-ben az alsódunamelléki egyházkerület püspökévé választotta. 1651-ben Rimaszombatba ment, ahol nemsokára meghalt. Közreműködésével jelent meg a komjátí kánonok új, latin-magyar kiadása (Várad, 1642.). Kiadott továbbá egy ágendát (1643.), és latin nyelvű üdvözlő verset írt Tyukodi Mártonhoz (1641.). Zoványi 1977, 452.

²⁴ Rác 1988, 135.

²⁵ Tyukodi 1641, 12a-12b. *Régi Magyarországi Nyomtatványok. Harmadik kötet: 1636-1655*, Budapest, 2000, 256.

²⁶ Nagy Bányai Mátyás: *Historia az Iacob patriarcha fiaról Iosephrol [...]*, Kolozsvár, 1580. vö. *Régi Magyarországi Nyomtatványok. 1473-1600*, Budapest, 1971, 437-438.

²⁷ *Ioseph Aegypti Prorex descriptus Et morali doctrina illustratus à R. P. Hieremiâ Drexelio Soc. Jesu*. München, 1640.

ünnepekhez kapcsolódhattak dramatizált előadások. Az *iskolai színjáték* a pedagógiai célzattal megírt, párbeszédese formájú szövegeket jelöli, amely egyik formája az *iskoladráma*. Az iskolai színjátszásról szóló első elméleti jellegű és a protestáns iskolázásban egyetlen munka Comenius *Schola Ludusa* (1654), amely hosszú ideig meghatározta ezt a műfajt. Comenius ellenezte a bibliai tárgyú drámákat, de a XVIII. században több ilyen témájú színdarab is született, elsősorban az Ószövetség történetei alapján.

A XVIII. századi református bibliai témájú iskoladrámák között fennmaradt az *Egyiptomi József* című (ismeretlen szerző, hely és idő) alkotás, amely a közismert József-történetet mutatja be a testvérek összeesküvésétől a testvérek egyiptomi befogadásáig. A bibliai témájú iskoladrámák közös vonása, hogy mindegyik olyan történetet dolgoz fel, amelyben a jó győzedelmeskedik a rossz felett. A református iskoladrámák javarésze nem apologetikus vagy hittérítő szándékkal íródott, hanem inkább pedagógiai-erkölcsi erények tanítására szolgált. Az *Egyiptomi József* a megbocsátásra, a testvérszeretet gyakorlására tanít.²⁸ A József-történet népszerűségét mutatják a katolikus iskoladrámák is. Ezek közül kettőt említek meg: (1) Mártonfalvai László Ignác szepeshelyi jezsuita tanár (1649-1651) *Joseph Aegypti Prorex* című művét (RMNY 2376), amelyet a gimnázium ifjúsága 1651 júniusában adott elő;²⁹ (2) Lestyán Mózes jezsuita (1720-1774)³⁰ Nagyszombatban, 1753-ban keletkezett *Egyiptomi József Az az Menny-országának úttya, mellyet nyitt az ártatlanság* című iskoladrámáját, amely kis módosítással az Antonius Claus jezsuita drámakötetéből (1750) származó *Prima ad coelum via per innocentiam* című meditációs darabjának hű fordítása.³¹

Tyukodi Márton prédikációs kötete ebbe az adaptációs és recepciós sorozatba illik, művének pontos címe a következő:

AZ TISZTA ELETŰ JOSEPH PATRIARCHA Eletének, fzenvedésének, és ditsirettel vifelt dolgainak Sz. Irás fzerént valo magyarázattya. Mellyben meg-irattatik az-is, mitsoda alkalmatofsággal ment-bé Jacob Ægyptusban, holott az ő maradékinac 400efztendeig kellett lakni, és az után az Iftennek mondáfa fzerént onnan ki-jőni. *Mellyeket rövid Prædikációkban foglalván, az alázatos szivű hiveknec fzemek eleiben terjesztett,* TYUKODI MARTON, A' Kőrőfi Kerefztyén Gyülekezetnek alázatos Prædikátora. Nyomtatta VARADON SZENCI KERTESZ ABRAHAM. M. DC. XXXXI.

²⁸ NAGY Júlia: *Református kollégiumi irodalom és kultúra a XVIII-XIX. században*, Budapest, 2000, 67., 71., 82-83.

²⁹ RMNY 2000, 595.

³⁰ *Magyar Katolikus Lexikon* (MKL), VII. kötet, Budapest, 2002, 817.

³¹ Alszeghy Zsoltné – Czibula Katalin – Varga Imre: *Jezsuita iskoladrámák, (Ismert szerzők.)* Budapest, 1992, 965-990.

A mű előszavában a szerző több dolgot elárul a József-prédikációk megírásának motivációjával és megvalósulásával kapcsolatban.³² Hármás indoklásából kiderül, hogy Tyukodit a bibliai történet mondanivalója és tanítása gyermekkorától fogva mélyen érintette. Életében, különösen kőrösi lelkészsége előtt – ahogyan életrajzából kiderül – szintén számkivetést szenvedett, mint a bibliai József, ekkor tapasztalta meg jó indulatú emberek segítségét és különösen Isten gondviselését. Harmadrészt utoljára megemlíti kőrösi lelkipásztorságának konkrét kontextusát, az ország, a települések és így Kőrös városa török általi üldöztetését, nyomorúságát, romlását,³³ amelyekre ezen prédikációk megírásával kívánt választ és vigasztalást adni. Nyilvánvaló az is, hogy a kötet alapjául valóságosan elmondott prédikációk, valóságos élethelyzetek szolgáltak, tehát nem „íróasztalfióknak” készült teológiai műről van szó. Sajnos ma már nem lehet források hiányában rekonstruálni, hogy a szóbeli, első előadás és a sajtó alá szerkesztés között mennyi és milyen különbségek vannak.³⁴

Hogy pedig az O Teftamentom könyvei közzűl, nevezet fzerênt, ezt a' Sz. Jofephnek Hiftoriáját vőttem kiváltképpen confideratioban és trac' tatusban, erre im ez három okokbol indittam: 1. Mert gyermekésemgtűl fogva kedveltem, fzerettem, és nagy gyönyörűségem volt mindenkor ennékem ebben a' Sz.hiftoriában, a'melyben tsak két avagy három Caputot is köny-hullatás nélkül foha el nem olvashattam. 2. Mert valamikor valami pontotskáját én-is érzettem és koftoltam a' Jofeph fzámkivetésének és fzomoruságának, midőn tudni-illik 1637 efsztendőben Herpályban házamnál 11 holnapig és 2 hétig a' fzent munka és fzolgálat nélkül nyomorgottam, az melly napok alatt, az én Tifzteletes Afzfzonyom és Patronám, a' Tekintetes, jo hirrel nével, kegyefséggel, és Ifteni ffelelemmel virágoz és gyűmőldsőző KIRALY ANNA Afzfzony, ama' boldog emlekezetű, és immár lelke fzerént meg-ditsőttetett vitező Urnak, PETNEHAZI ISTVANNAK néhai kedves házas tárfa, fok fegitséggel, tápláláffal, vígafztaláffal, és oltalommal volt, mindaddig a' napig, a'meddig a' tifzteletes és bősűletes KERESZEGI ISTVAN Uram, a' Tifzán-túl lévő Magyar Orfzági Orthodoxa Ecclefiáknak érdemes és ditsiretes

³² Heltai János összefüggést állapít meg Tyukodi Márton és a cseh Jiří Veselský-Laetus (Várad, 1650.; RMNY 2357; ApCsel 26-28) téma- és textusválasztása között, mindkettőt az egyéni élethelyzet határozta meg. Heltai János: *Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásában (1601-1655)*, Budapest, 2008, (Res libraria II.) 59.

³³ A török elnyomás és a török általi romlás Medgyesi Pál prédikációiban való szemléltetéséhez lásd: Csorba Dávid: A puritán formakincs mítosza: A keserű-édes kifejezés. In: Fazakas Gergely Tamás – Győri L. János (szerk.): *Medgyesi Pál redivivus. Tanulmányok a 17. századi puritanizmusról*, Debrecen, 2008, 34-35. valamint Nagyari József prédikációjában: Győri L. János: *Nagyari József tábori prédikációi (1681-1683)*, (Csokonai Könyvtár Források 9.) Debrecen, 2002, 10. A korabeli szóhasználatban többször előfordul, hogy a törököket és az osztrákokat Babilon és Egyiptom bibliai szolgatartó és nyomorgató képével illetik vagy azonosítják, vö. Győri 2002, 25.

³⁴ Annyit említ meg a szerző, hogy a szóbeli előadás bővebb és bibliai hivatkozásokban gazdagabb volt, mint a prédikációk nyomtatásban megjelent változata. Tyukodi 1641, 13b.

Püfpökje, engemet ebben a' Kőrösi Kerefztyén Ecclefiában commendalt és botsátott. 3. Mert ebben az Ecclefiában, egyebek felett, igen illendő volt ez materiát confideratióban vévén praedikállani, mert, a' miképpen ennek a' Sz. Jofephnek, és az után az Izrael fiainak, Ægyptusban az idegen Pogány nép között a' Gofen földön (melly igen alkalmas volt a' barmok tartására) rendelt és adot volt Iften, a' Jofeph halálaig, nyugodalmas szálláft, és lako helyet: Ugy ennek a' Kerefztyén Város lakofinak, kik két rendbéli háboruságok és romláfok miatt el-pufztulván, töb fok Várafockal és Faluckal egyetemben, hazájokból nagy kár-valláffal és firalommal, Magyar-Orfzágnak alfo és felső réfzeire ki-bujdofván és ofzolván, ifmét mikor a'jo Iftennek tettzet, mint a' Sido népet Babylloniából, ezeket-is lako földökben, és el-pufztult Várafockban ujonnan vizfza-hozván meg-telepitette, mint az Izrael fiait a' Gofen földén, kiket noha az idegen népeknek hatalmok és birodalmok alá vetett, mindazáltal mint a'gyenge bárányokat farkafockal, és a' fzelid ökröket orofzlányoekal tsudálatoffan őrizteti ő fzent Felsege, és a' magunk nemzetségéből támadot fok dulo, fofzto, praédáló ellenségektől ezek által védelmezi és oltalmazza, kiknek fzárnyok alat, mint Jácobot Mefopotámiában, Jofephet a' pogányok között Ægyptusban meg-áldotta, a'hová Jácob tsak edgy páltzával bujdofott vala, Jofeph penig rabul vitetet volt. [...]³⁵

A dedikációban Tyukodi különösképpen megemlékezik Tollas János és hitvese személyes történetéről és gyászáról. A szülők két éve gyászolják 16 éves korában elhunyt gyermeküket, akit játék közben egy pribék halálosan meglőtt és megsebesített, és a gyermek 1637. Karácsony hava 5-én elhunyt. A gyász ellenére a szülők az üdvösséges és istenes dolgok gyakorlását nem adták fel, Tyukodi a gyászoló szülőket a vén Jákob patriarchához hasonlítja és bibliai példák felsorolása után vigasztalást kíván nekik.³⁶

Tyukodi Márton az előszóban a kor szokásától eltérő módon megnevezi azokat a forrásokat, amelyeket figyelembe vett, felhasználott, kivonatolt.

Ezt-is akarom jelenteni, hogy ez kis munkában nevezet szerént három Authoroekal élttem, ugy-mint, leg főképpen D. Pareus munkájával, a' mint akar ki-is, valaki e' Könyvet olvaJfa, ezében veheti; annak felette W. MufculuJfal, és Catholica expofitioval; edgynehány helyen meg-tekintetté a' Chaldi Postilláját-is, kiből edgynehány külső hiftoriákból valo szép Exemplumokat vöttem, mivel azokat a' prophanus authorokat, kiket Chaldi citált, akar kinek-is edgyütt, edgy thecaban nem könyű fel-találni, ki a' Propheták, Apofstolok és Evangelijfták kívül-is a' Görög és Deák Patereckel egyetemben 52 Authoroknál többet citál. Jobnak és illendőbnek itélvén azért követni a' jo egészséges és mindeneknél kedves méheket, kik fok külömb külömb féle virágokra ki-röpülvén kerefik és gyűjtik az ő méze-

³⁵ Tyukodi 1641, 7b-9a.

³⁶ Tyukodi 1641, 9a-11a.

ket, hogy sem a' gyűlölséges és mérges pókokat, kik magok gyomrokból jzövik, fonnyák az semmire kellő pók-hálójakat.³⁷

Prédikátorunk „vallomása” nem magától értetődő a kor összefüggésében. Példaként idézem Nádudvari Sámuel esetét, akit hívei kértek prédikációi kiadására, de ettől ő elzárkózott, mivel életműve valójában Káldi György és Pázmány Péter prédikációinak adaptációja.

Hermányi Dienes József³⁸ mindenesetre megtudta Nádudvari Sámuelről,³⁹ hogy noha „természet szerint is igen kedves, lajy, engedelmes beszéde vala mint a vaj”, s „nagyobb kedvetis találá mezes beszéde, adcommodatioja, és rövid 's fűl tsiklándoztato Praedikátziója”, „de a Pázmány, és Caldi praedikatiojival él vala titkon, s, azokat az Erdélyi Reformátusok még akkor kevesen esmerik vala: annyira öregbedett valais kedvessége Enyeden, s a' szomszedságban, hogy a' Nemesség halottya felett orálgat vala, az Enyedi Templomban is praedikálgatván, arra fakada a' Tanáts, hogy kivánná egy praedicatioját ki nyomtattatni, de ő nem adá ki, mivel tsak nem szorol szora, a Pázmányé vala a' praedicatio. Nékem Kemény János jelenté meg a dolgot, honnan böltselkednek az ő Ephorussa, s, mutatais egy lakat alatt levő ládátokat, mellyben állanak vala a Pázmány Péter, és Kaldi György Concionator könyveik.”⁴⁰

Helmecci (Komoróczi) István⁴¹ *Igasság paisa* című művében hasonló esetet idéz olvasói elé, mintegy a korszak hitvitáinak tüzeiben a katolikus prédikációírási

³⁷ Tyukodi 1641, 12b-13a.

³⁸ Hermányi Dienes József (Olasztelek, 1699. szeptember 26. – Nagyenyed, 1763. április 29.) református lelkész. 1711-től Székelyudvarhelyen tanult, majd 1718-ban Nagyenyedre ment. 1728-tól torockószentgyörgyi, 1735-től nagyenyedi lelkész, 1742-től ugyanitt első lelkész. Sok kéziratos műve maradt fenn, egyháztörténeti írásai jelentősek. Több beszéde nyomtatásban is megjelent. Zoványi 1977, 254.

³⁹ Nádudvari Sámuel ifj. (? – 1754.) római katolikussá lett református tanár. Sárospatakon tanult, ahonnan kicsapták. Nagyenyedre ment, majd 1728-tól Németországban és Hollandiában tanult. Hazajövele után nagyenyedi másod, 1735-től első lelkész. A predestináció tanának tagadása miatt eljárás indult ellene, álláspontját 1735. március 20-án vissza kellett vonnia. 1740-től marosvásárhelyi tanár, állását 1746 novemberében elhagyni kényszerült. Ezután felvette a római katolikus vallást. Több műve jelent meg nyomtatásban. Zoványi 1977, 420.

⁴⁰ Kecskeméti Gábor: *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet. A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században*, (Historia Litteraria 5.) Budapest, 1998, 224.

⁴¹ Helmecci (Komoróczi) István (1670-1753) Debrecenben tanult, majd Győrben rektorkodott. Német, holland és angol egyetemeken tanult. 1701-től hajdúhadházi, 1703-tól nagykállói, 1712-től szatmári lelkész, 1719-től szatmári esperes, 1721-től tisztántúli főjegyző. 1723-tól nagykörorosi lelkész, 1740-től dunamelléki püspök, 1747-ben nyugalomba vonult, síremléke a mai napig a nagykörorosi református templom előcsarnokában látható. Bucsay Mihály szerint Helmecci István 1741-ben Melianus Gnatereth néven Utrechtben megjelent *Igasság paisa* című és alapvetően az úrvacsora kérdéseivel foglalkozó művében fejtette ki a racionalizmus alapeszméit először

gyakorlatot szemrehányó módon saját érvrendszerének és felekezetének védelmében mutatja be.

Ezek közül két Egyházi rendü Személyeket jegyzek meg, kik nyomtatásba Magyar nyelven, az Oltári Szentségről ki bocsátatott Prédikációjok által, arra tzeloznak, hogy el *áltatván tanítványinkat, magok után vonják*. Tfel. 20:30. Azért is lett, hogy Prédikációjokat ezek között hintegették. Az Első, *Sz. Ferentz Szerzetiből való Minorigita Barát*: ki bátor Várofa piatzán el mondotta Prédikációját, és Nyomtatásba ki adta 1721. edik Efstendőbe: hová maga Nevét fel nem tette, jóllehet, az, fokaknál, talám nálam is tudva vagyon; mellyet, mivel maga el halgatott, én is róla halgatok. Máfodikat prédikállotta, és Nyamtatásba [sic!] ki bocsátotta 1735. ödik Efstendőbe Tudós BERNÁRD PÁL. Ugy látzik Prédikációjok meg fontoláfából, hogy ezek egy más kezére jádtzottak: mert a' mit az Első rövidebben ellenünk ki adott, a' Máfodik azt ki fzelefétette, és az Elsőnek, fzavait, többire, ígéről ígére le irta. Éles elmének jelét találtam ugyan a' Prédikációkba; mind az által a' kettőt egybe vetvén, azonnal gyanúskodtam, hogy vagy az Elsőből irta le a' Máfodik az egy formájú fzókat; vagy pedig mind kettő más Tudós Ember munkájából. Nemis tsalatkoztam meg ez gondolatomba. Mert mikor már ez Prédikációkra, nevezetesben a' bővétéffel valóra kézfztettett Feleletemnek vége felé közeléttetem vólna, jöve kezemhez egy jóakarómtól, ama fzéles tudományú és nagy elméjő Cardinál Pázmány Péternek Kalaúzos Iráfa, mellynek XI.edik Könyvébe, mind két Prédikációnak, többire, minden fzavait ígéről ígére fel találtam; és így meg efmértem, hogy mind két Prédikálló az emlétett Papi Fejedelemnek elméjével böltselkedvén, és annak régi munkáját, újnak és maga munkájának tettetvén, akar hirre és ditféretre kapni; Az ilyen ember neveztetik a' Tudófoktól PLAGIARIUS LIBRORUM.

Korábban, a magyar reformáció első évtizedeiben a katolikus Telegdi Miklós⁴² kifakad a protestáns posztillázás és prédikációírási gyakorlat ellen, érveit szintén saját felekezete pozíciójának erősítésére hozza fel, miszerint a protestánsok valójában nem képesek önálló alkotásra. Maczák Ibolya szerint az alábbi sorok Bornemisza Péterre vonatkoznak:⁴³

Meg miuelhettem uolna enis azt, â mit latoc hogy azoc közzül miuelnec nemellyec, kic â tudatlan köffegnel bölcheknec akarnak lattatni. Elő uefzic ki â Georgius Maior poftillaiat,

Magyarországon. Galgóczy 1896, 318. Zoványi 1977, 249. Rác 1988, 138-141. Bucsay Mihály: *A protestantizmus története Magyarországon 1521-1945*, Budapest, 1985, 162. 195.

⁴² Telegdi Miklós (1535-1586) krakkói tanulmányai után 1558-ban pappá szentelték, 1561-től esztergomi kanonok, 1570-től nagyprépost, 1579-től pécsi püspök, 1582-től esztergomi érseki helytartó. Zoványi 1977, 626.

⁴³ Maczák 2010, 30.

ki ualमित egyebet: toldoznac foldoznac raita, hon el uefz nec keuefet benne (nem azt â mi gonofzb, hanem â mi tûrhetõb uolna) hol hozza tefz nec, (ollyat â mi nyakasfb teueyges annal, â mi az elõt ot uolt) azt kõticit ofzton hogy mindenefûl fogua õuec, az û neue alat aggyac ki, es ugy fitogattyac bõlchefegeket: De nem miueltem, hanem inkab akartam az en tudatlanfagomat fokaknac tuttara lenni, hogy fem mint azzal, â mi mafe, bõlchefegetem mutogatni.⁴⁴

Tyukodi összesen három pontos forrást említ meg: elsőként David Pareus heidelbergi professzort,⁴⁵ akinek *Operum theologorum exegeticorum* 4 kötetes bibliamagyarázatos műve 1628-1647 között jelent meg; másodsor Wolfgang Musculus berni professzort,⁴⁶ akinek több kommentárja jelent meg latin nyelven,

⁴⁴ *Az Evangeliomoknac, mellyeket vasarnapokon, es egyeb innepeken esztendøe által, az Anyaszentegyhazba oluasnı es predicalni szoktanac, magyazattyanac. Elsoe resze. [...] Iratot Teledi Miklostvl Esztergami præspostvl.* Bécs, 1577, 7.

⁴⁵ Pareus (eredetileg: Wängler), David (Frankenstein, 1548. december 30. – Heidelberg, 1622. június 15.) református teológus. Alapfokú tanulmányai után Boroszlóban (Breslau) patikusnak tanult, majd szülõvárosában suszternek, de egyiket sem fejezte be. 1564-tõl a hirschbergi gimnáziumban tanult Christoph Schilling vezetésével (õ görögösítette diákja eredeti nevét), akit a kálvini tanokkal való szimpatizálása miatt elűztek, és ekkor hasonló gondolkozású tanítványai közül néhányat, így Pareust is magával vitt Pfalzba. 1566 áprilisától Heidelbergben Zacharias Ursinus tanítványaként alumnus. Itt sajátítja el az arisztotelészi filozófiát. Pareus 1570-ben Girolamo Zanchi dogmatikus elnöklete alatt disputált *De Scripturae sacrae autoritate, perfectione, perspicuitate et lectione* címû művérõl. A következõ év májusában Niederschlettenbachban lett lelkész, majd az ottani katolikus lakossággal folytatott több hónapnyi vita után letette hivatalát. 1571 októberében elõször *Collegium Sapientiae Heidelbergense* harmadik, majd második osztályát vezette. 1573 augusztusától Hemsbergben lelkész, itt eltávolította a templomból a képeket, 1574-ben megnõsült. Az új lutheránus választófejedelem, VI. Lajos felmentette hivatalából, ezért 1577-ben Pfalzban, a református grófság területén, Oggersheimban vállalt szolgálatot. 1580 augusztusától Winzingenben lelkész, 1584 szeptemberében hosszas habozás után Heidelbergben elfogadta a második professzori állást, 1587. február 14-én megszerezte a *magister artium* fokozatot, 1587-88-ban megjelenteti az elõsõ német református Bibliát. Ekkoriban számos vitája támadt a lutheránusokkal, 1591-98 között vezette a fent már megnevezett kollégiumot, egykori tanára Zacharias Ursinus hagyatékát is feldolgozta, valamint a teológia doktora címet is megszerezte (1593), rövid ideig egyháztanácsi tagságot kapott és az Ószövetség rendkívüli professzora lett (1598). 1602-tõl újszövetséges professzor, 1599-ben, 1611-ben és 1619-ben rektor. 1614-ben megjelent fõmûve, a *Kompendium reformiert irenischer Ansichten (A református-irenikus nézetek kompendiuma)*. Idõs kora miatt az 1618-19-ben tartott dordrechti zsinaton nem vehetett részt. A harmincéves háború kitörése után Pareus elmenekült Heidelbergbõl, majd újból visszatért ugyanoda. Itt halt meg 1622-ben. Pareust „tanult bibliamagyarázóként dicsérték, ortodox-református dogmatikusként és polemikusként félték tõle, korszerûtlen irenikusként pedig küzdöttek ellene” (Benrath). Számatalan műve jelent meg nyomtatásban. *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon* (VI. kötet) Herzberg, 1993, 1532-1536.

⁴⁶ Musculus (vagy: Müsln, Mäusln), Wolfgang (Dusanus), (Dieuze, 1497. szeptember 8. – Bern, 1563. augusztus 30.) német reformátor. Szegény körülmények közül származott, apja lotaringiai kádármester volt. 15 éves korában belépett a lixheimi (Pfalz) bencés kolostorba, ahol teológiát kezdett tanulni, zenével és orgonálással is foglalkozott. 1527-ben a lutheri tanokkal való

köztük Genesis kommentárja is.⁴⁷ Érdekes megemlíteni, hogy a Tyukodi művével foglalkozó két irodalomtörténész egyöntetűen Wolfgang Musculus helyett Andreas Musculust⁴⁸ nevezi meg Tyukodi forrásaként,⁴⁹ de az általam megvizsgált két példány alapján⁵⁰ egyértelműen bizonyítható, hogy ez az olvasat, ill. adatközlés egyértelműen téves, és az elsődleges szöveg vizsgálatának nem kielégítő voltából fakad.⁵¹ A harmadik forrás pedig Káldi György postillája.

Az előszóban további fontos információkat találunk. Először is, hogy a prédikációknál nem írta ki a bibliai verseket, csupán csak a versek számait adta meg, ezzel is rövidítve a kötetet. Másrészt, hogy az általa felvett textusokat néha két vagy három prédikációban adja elő, hogy egy-egy prédikáció ne legyen túl hosszú.

Tudtára legyen ez is a' K. Olva'fonak, hogy a' Textust egé'jzlen le nem irtam, hanem tsak a' Caputokat, és a' verfeknek eleit jegyzettem-meg, tudni illik: mellyik verfen kell kezdeni, és hányadik verfig kell edgy Prædikátiora a' textust el-olva'fjni; mellyet a' végre tselekedtem, hogy a' könyvetske nagyobra ne tellyék.

szimpatizálása miatt kilépett a rendből, Strasbourgba ment és megnősült. Itt takácsként dolgozott, később a környék reformációjának ügyét karolta fel, Dorlisheimban és a strasbourgi székesegyházban látott el kisegítő feladatokat. 1531-től augsburgi lelkész, 1536-ban a wittenbergi konkordátum kidolgozásában, majd később 1540-1541-ben a wormszi és regensburgi gyűléseken vett részt. 1548-ban az interim miatt feladta augsburgi lelkészi szolgálatát, majd rövid zürichi, bázeli tartózkodás után 1549-ben berni teológiai tanár lett. A zwingliánus és lutheránus irány között (pl. úrvacsoratan), valamint a zürichi és genfi eltérő álláspontok között Bullingerrel együtt sikeresen közvetített. Jelentős irodalmi műve a *Loci communes* (Basel, 1560.), és több jelentős kommentárja jelent meg egyes bibliai könyvekhez. A korszak híres egzegétája és ének-szöveg-írója volt. *Pallas Nagy Lexikona* (XII. kötet) Budapest, 1896, 863.; *BBK VI.*, 381-383.

⁴⁷ A József-történetek magyarázata megtalálható: Musculus, Wolfgang: *In Mosis Genesim plenissimi Commentarii, in quibus veterum & recentiorum sententiae diligenter expenduntur*, [Bázel,] 1565, 719-826.

⁴⁸ Musculus (Meusel), Andreas (Schneeberg, 1514 – Odera-Frankfurt, 1581. szeptember 29.) német reformátor. Szászországi szülővárosában végzett tanulmányai után 1531-től a lipcsei egyetemen hallgatott filológiát és skolasztikát. 1535-től, a bakkalaureátus megszerzése után Schneebergben és Ambergben volt házitanító. 1538-tól Wittenbergben tanult teológiát és ugyanott magiszteri címet szerzett. Ebben az időben lett a reformáció lelkes követője. Apósa, G. Agricola oldalán a megigazulás-vitában Lutherrel és Melanchtonnal szemben foglalt állást. Agricola közvetítésével 1542-ben meghívták Odera-Frankfurtba egyetemi tanárnak és prédikátornak. Itt megnyerte a választófejedelem kegyét, így 1546-ban ugyanott első prédikátorrá és rendes professzorrá lépett elő, egyidejűleg a brandenburgi választófejedelem lelki tanácsadója volt. Ezáltal befolyása is nőtt. A brandenburgi grófság generális szuperintendenseként 1556-tól befolyását tovább erősítette. Musculust a róla szóló irodalomban rendszerint vitatkozó, önmagát gorombán kifejező természetként jellemzik. Számos műve jelent meg nyomtatásban. *BBK VI.*, 380-381.

⁴⁹ Győri L. János: *Az exemplumok szerepe 17. századi református prédikációinkban*, *Studia Litteraria XXXII*. Debrecen, 1994, 157-170.159. Maczák 2010, 33.

⁵⁰ A budapesti Ráday Könyvtár és a Debreceni Nagykönyvtár példányait néztem meg. Ezúton mondom köszönetet Fekete Csaba fő könyvtárosnak (Debrecen) segítségéért.

⁵¹ Ugyanezt támasztja alá: *RMNY* 2000, 256.

A' mint a' K. Olvafo (ha ki reá vigyáz) eßében veheti, hogy a' mely textust fel-vettem és el-rendeltem, néhol két vag' három Prædikátiokra-is a' partitiók ki-terjedtenek, mellyet azért tselekedtem, mivel tudtam, hogy a' hozfz'u Prædikátiók előtt igen unalmas; azért mind a' hatvan edgy Prædikátiokat, tiz Caputoknak edgyügyü explicatiojában el-végeztem.⁵²

Valójában Tyukodi hatvan prédikációban magyarázta végig az 1Móz 37-47 terjedő bibliai József-történetet. Feltűnik, hogy az 1Móz 48-50-et nem magyarázta, ennek konkrét okát nem tudjuk, ill. a 38. fejezetről sem beszél, ezt a következőkkel indokolja:

Tudtodra légyen az-is K. Olvafo, hogy az 37dik Caput után következő 38dik Caputot akaratom berént el-hattam; mivel a' meg-nevezet réß, nem a' Jofef atyafiaival valo dolgokat contineállya, hanem Judának házafságot, és az ő menyével Thámárral valo közösülését tractállya.⁵³

A könyv szerkezete és a prédikációk sorrendje a következőképpen alakul (a kötetben nincs tartalomjegyzék):

Prédikáció száma	Textus	Oldalszám
I.	1Móz 37,2-3	1-11
II.	1Móz 37,2	11-22
III.	1Móz 37,3-4	22-30
IIII.	1Móz 37,4	30-40
V.	1Móz 37,5-11	40-51
VI.	1Móz 37,12-18	52-61
VII.	1Móz 37,18-23	61-71
VIII.	1Móz 37,21-23	72-79
IX.	1Móz 37,23-29	80-89
X.	1Móz 37,30-36	89-100
XI.	1Móz 37,32-36	100-110
XII.	1Móz 39,1-6	110-118
XIII.	1Móz 39,2	119-127
XIV.	1Móz 39,4	127-135
XV.	1Móz 39,6b	136-145
XVI.	1Móz 39,7-12	146-157

⁵² Tyukodi 1641, 13a-13b.

⁵³ Tyukodi 1641, 13b.

SZETEY SZABOLCS

XVII.	1Móz 39,8-12	157-170
XVIII.	1Móz 39,13-23	170-183
XIX.	1Móz 39,21-23	183-191
XX.	1Móz 40,1-8	192-200
XXI.	1Móz 40,4-8	200-210
XXII.	1Móz 40,8-23	210-220
XXIII.	1Móz 40,14-15	220-228
XXIV.	1Móz 40,16-23	228-239
XXV.	1Móz 41,1-8	240-253
XXVI.	1Móz 41,9-15	253-263
XXVII.	1Móz 41,15-25	263-272
XXVIII.	1Móz 41,25-32	272-279
XXIX.	1Móz 41,25-32	279-289
XXX.	1Móz 41,33-36	289-297
XXXI.	1Móz 41,34-36	298-308
XXXII.	1Móz 41,37-46	308-319
XXXIII.	1Móz 41,41-46	319-330
XXXIV.	1Móz 41,47-57	330-344
XXXV.	1Móz 42,1-5	344-356
XXXVI.	1Móz 42,6-19	356-366
XXXVII.	1Móz 42,9-16	366-376
XXXVIII.	1Móz 42,17-24	376-387
XXXIX.	1Móz 42,21-26	387-395
XL.	1Móz 42,26-34	395-404
XLI.	1Móz 42,35-38	404-415
XLII.	1Móz 43,1-15	415-425
XLIII.	1Móz 43,11-15	426-435
XLIV.	1Móz 43,16-34	435-447
XLV.	1Móz 44,1-17	448-463
XLVI.	1Móz 44,18-34	463-472
XLVII.	1Móz 45,1-4	472-484
XLVIII.	1Móz 45,5-15	484-495
XLIX.	1Móz 45,9-15	496-507
L.	1Móz 45,16-20	507-518
LI.	1Móz 45,21-28	518-531
LII.	1Móz 46,1-7	531-545

LIII.	1Móz 46,8-27	545-554
LIV.	1Móz 46,28-34	555-568
LV.	1Móz 47,1-10	569-582
LVI.	1Móz 47,7-10	582-595
LVII.	1Móz 47,11-14	595-608
LVIII.	1Móz 47,15-26	608-619
LIX.	1Móz 47,20-26	619-631
LX.	1Móz 47,27-31	632-647

Ezek után vizsgáljuk meg, hogy milyen technikák segítségével készítette el Tyukodi Márton prédikációit és prédikációs kötetét. Amint már említettem, a szerző műve elején leírja, hogy mely szerzőket használta fel művéhez, amelyek rendelkezésére állhattak vagy valahol leírhatta, ill. kivonatolhatta őket. Ezt a műveletet szakkifejezéssel *excerpálás*nak nevezzük. Ennek az eljárásnak konkrét kivitelezéséről keveset tudunk, a korabeli magyar és idegen nyelvű homiletikák nem említik, de még a retorikák sem. Az excerpálás részletes ismertetése feltehetőleg azért sem került az általános retorikai művekbe, mert önálló szakirodalma volt, az általános műveltség részét képezte.

Francesco Sacchini⁵⁴ írta az első, kifejezetten az excerpálás elsajátítását célzó művet, amely 1614-ben jelent meg *De ratione libros cum profectu legendi* címmel. Ebben a műben a kivonatolás művészetének első lépcsőfokaként a „helyes” olvasás elsajátítását, azaz a megfelelő könyvek kiválasztását, majd kijegyzetelésének módját jelölte meg.

Az *ars excerpendi* technikájának egyik legismertebb összegzése a lelkiségi íróként is népszerű Jeremias Drexel⁵⁵ által írt, 1638-ban megjelent *Aurifodina*

⁵⁴ Sacchini, Francesco (Paciano, 1570. november 10. – Róma, 1625. december 16.) jezsuita, történész. 1588-ban lépett be a jezsuita rendbe. Firenzében és a Collegio Romanóban retorikát tanított, 1606-ban a rend előljárói megbízták a rendtörténet megírásának folytatásával, 1619-től a rend titkára. A jezsuita rend történetével foglalkozó műve, ennek módszertana nagy jelentőséggel bír, Sacchini a jezsuita rend egyik legkiválóbb történésze volt. Három pedagógiai jellegű művet hagyott hátra. *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, XVI. kötet, Herzberg, 1999, 1385-1386.

⁵⁵ Drexel (vagy: Drexl, Träxl, Drechsel, Drexelius), Jeremias (Augsburg, 1581. augusztus 15. – München, 1638. április 19.) jezsuita, udvari prédikátor és aszkétikus író, a bölcsélet és a retorika professzora. Drexel evangélikus posztónyíró és városi muzsik (†1584) fiaként született, majd korán katolizált és szülővárosának jezsuita gimnáziumába járt, 1598-ban Landsbergben belépett a jezsuita rendbe. Ingolstadtban tanult filozófiát és teológiát, 1610-ben Eichstättben pappá szentelték. Münchenben és Augsburgban tanárként működött, 1615-től I. Miksa (Maximilian) választófejedelem udvari prédikátora volt. Híres prédikációit a barokk prédikációírás szellemében alkotta meg, szívesen alkalmazott képi szimbólumokat, hogy tanítását konkretizálja.

című könyv.⁵⁶ A szerzőről érdemes még azt tudni, hogy voltak magyarországi kapcsolatai is, sőt *Rosae selectissimarum virtutum* (1636) című művét Pázmány Péternek ajánlotta.⁵⁷ Művében három fejezetben foglalkozik az excerpálás technikájával: 1. *Excerptorum necessitas, seu excerpendum esse*; 2. *Excerptorum methodus, seu Quomodo Excerptum sit*; 3. *Excerptorum diversus usus, seu multiplex industria Excerptendi*.⁵⁸ A könyv műfaját tekintve traktátus, a helyes olvasással, ennek meghatározó elemeként a kivonatolás szükségességével, módjával és használatával foglalkozik, Drexel egyúttal ismerteti Justus Lipsius,⁵⁹ Martin Delrio⁶⁰ és Jacobus Pontanus⁶¹ kivonatolással kapcsolatos nézeteit is. A mű

Drexelt kora legjelentősebb aszketikus írójaként tartjuk számon, mintegy 20 írása rendkívüli módon ismert és elterjedt volt katolikus és protestáns körökben és nagy hatást fejtettek ki. Könyvei százezres példányszámban jelentek meg, azokat másolták és más nyelvekre is lefordították. *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, I. kötet, Hamm, 1990, 1383.

⁵⁶ Maczák 2010, 30–31.

⁵⁷ Vö. Hargittay Emil: *Filológia, eszmetörténet és retorika Pázmány Péter életművében*, (Historia Litteraria 25.) Budapest, 2009, 181–187.

⁵⁸ *Aurifodina Artium & Scientiarum omnium Excerptendi Solertia, omnibus litterarum amantibus monstrata, ab Hieremia DREXELIO Societate Jesu. [...] ²[Pozsony], MDCLIX.* Tartalomjegyzék.

⁵⁹ Lipsius, Justus (Lips, Joost; Overijsse, 1547. október 18. – Leuven, 1606. március 25.) filológus, filozófus, államelmélettel foglalkozó jogtudós, történész, az ún. neosztoicizmus fő képviselője. A polgári családból származó Lipsius a kölni jezsuita gimnázium elvégzése után 1565-től a leuveni egyetemen jogot, filológiát hallgatott. Első szövegkritikai műve (1566) miatt Perrenot de Granvelle bíboros titkárának fogadta. Római tartózkodása alatt könyvtárakat látogatott, bíborosi titkárként filológiai, filozófiai és államelméleti kutatásai mellett bepillantást nyert a politikai élet gyakorlatába is. 1570-ben visszatért Leuvenbe, de a zavaros politikai események miatt Joachim Camerarius közvetítésével 1572-től az ortodox lutheránus jénai egyetemen a retorika és a történelem professzora lett. 1574-ben megjelent epochális jelentőségű Tacitus-kiadása. 1578–1591 között az új alapítású leideni kálvinista egyetemen tanított. Itt szintén jelentős műveket írt, de a vallási toleranciáról kialakult vita miatt visszatért a katolikus Leuvenbe, ahol a katolikus egyházzal való kibékülés után 1592-től az ókori történelem és a latin nyelv professzoraként működött. *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, V. kötet, Herzberg, 1993, 114–118.

⁶⁰ Delrio (Del Rio), Martin (Antwerpen, 1551. május 17. – Leuven, 1608. október 19.) jezsuita, sokoldalú tudós. Spanyol szülők gyermekeként született, jogot, filozófiát, ókori és újkori nyelveket tanult Párizsban, Douaiban, Leuvenben és Salamancában, ahol 1574-ben jogi doktorátust szerzett. Magas jogi tisztségeket látott el, 1580-ban lépett be a jezsuita rendbe. Teológiai tanulmányai elvégzése és pappá szentelése után Douaiban a filozófia, Lüttichben a morálteológia, Leuvenben, Grazban és Salamancában a Szentírás professzoraként működött. Delrio a bosszorkányperek egyik legfőbb védelmezője volt. *BBK* I., 1254.

⁶¹ Spannmüller (Pontanus), Jakob (Brüx, 1542. – Augsburg, 1626. november 25.) jezsuita, pedagógus. A csehországi Brüxben (csehül: Most) született, a német és cseh szavak jelentéséből (*híd*) magyarázható humanista névváltozata (*Pontanus*). 1562-ben lépett be a jezsuita rendbe, feletesei rendelése nyomán az oktatás lett a fő területe. A dillingeni és augsburgi jezsuita gimnáziumokban 27 éven keresztül ókori filológiát tanított, Augsburgban rektor is volt. A jezsuiták nevelési programjának (*Ratio studiorum*) egyik fő kidolgozójaként tartják számon, ezt az irányelvet a XVII–XVIII. században minden jezsuita kollégiumban betű szerint megtartották. Pontanus nevéhez fűződik egy némely görög egyházatya művének kiadása, valamint Vergilius és Ovidius

praktikusan tömör és viszonylag rövid, korabeli újdonsága feltehetőleg közérthetőségében és gyakorlat-orientáltóságában gyökerezett. Drexel művének a kompiláció gyakorlatának szempontjából legfontosabb két megállapítása a jegyzetelés szükségességére, valamint a kivonattípusokra vonatkozik. Előbbi az *ars excerpendi* azon sajátosságára utal, hogy az eredendően nem szépírói technika, hanem olvasási mód. Utóbbit illetően Drexel háromféle kivonattípust különített el: (1) az úgynevezett *lemmát*,⁶² amely a tárgy lehető legrövidebb, elvont megnevezése vagy annotálása egyetlen szó vagy szókapcsolat formájában; (2) ennél bővebb az *adversaria (sententia, dicta)*;⁶³ (3) illetve a *historia*.⁶⁴ Ezek közül a lemma szövegbeli jelenléte – terjedelméből adódóan – kevés esetben bizonyítható, a másik két fogalom a pontos definíció hiányában tágan értelmezhető.⁶⁵ A könyvjegyzékek tanúsága szerint a Drexel-mű önállóan vagy a szerző összegyűjtött műveivel egyetemben számos magyarországi könyvtár megbecsült darabja volt, nagyon is elképzelhető tehát közvetlen hatása prédikációirodalmunkra. Erre vonatkozó, eddig ismert magyar forrásunk jóval későbbi, Kaprinai István⁶⁶ *Institutio eloquentiae sacrae generatim* című, 1758-ban és 1760-ban, majd 1768-ban megjelent többkötetes könyve is. E művében a szerző az excerpálást éppúgy a prédikációszerzés segédeszközeként szerepeltette, mint a könyvek olvasását, a könyvekből való jegyzetelést, valamint a saját kútfőből történő előzetes jegyzetkészítést, a beszéd – prédikálás előtti, előzetes – meghallgatását illetve felmondását, valamint az imitációt.⁶⁷ A jezsuita szerző az excerpálás ismertetésé-

műveihez is írt kommentárokat. Ezekon kívül görög és latin nyelvű költeményeket írt, iskoladrámákat szerzett. *BBK XVI.*, 1453.

⁶² Drexel 1659, 124-125.

⁶³ Drexel 1659, 125-126.

⁶⁴ Drexel 1659, 126-127.

⁶⁵ Maczák Ibolya: *Örökölt argumentumok. Ars compilandi és ars excerpendi néhány 18. századi prédikációban*, Plaustrum Seculi, 2009, 2.

⁶⁶ Kaprinai István (Érsekújvár, 1714. szeptember 14. – Nagyszombat, 1785. december 25.) jezsuita, történétíró. 1729-ben lépett be a jezsuita rendbe, Sárospatakon, Kassán, Egerben, Nagyszombatban tanult. 1744-ben szentelték pappá, hitszónok volt Nagybányán, Nagyváradon, Győrött, közben Kolozsvárt filozófiát tanított. 1754-ben kontroverz-teológus Egerben, 1755-től történelmet, homiletikát, egyházjogot, egzegézist tanított Kassán, majd Egerben és Kassán. 1764-től Kassán, 1766-tól Nagyszombatban történetírással foglalkozott. Országszerte népmissziókat tartott, cigányokat tanított és protestánsokat térített. A magyar történeti okmányok és egyéb vonatkozó adatok egyik legszorgalmasabb gyűjtője. Közel 160 kötetet írt magyar és latin nyelven, gyűjteménye a pesti egyetemi könyvtárba került. A jezsuita rend feloszlása után Budán tartózkodott. Homiletika tankönyve értékes barokk retorikai kordokumentum. *Révai Nagy Lexikona*, XI. kötet, Budapest, 1914, 229. *Magyar Katolikus Lexikon*, VI. kötet, Budapest, 2001, 164.

⁶⁷ Az imitáció kifejezés a prédikáció szerző által használt mű/művek és az abból, általa újonnan születő prédikáció/prédikációk közötti kapcsolatra utal.

nél leginkább a Drexel-műre támaszkodott, és ezt hivatkozásaiban többször is kifejezésre juttatta.⁶⁸

Ez az eljárás nem minősült abban a korban plágiumnak, „lopásnak”, hiszen nagyon sokan úgy gondolkodtak – legyen szó lelkészekről, írókról vagy költőkről –, hogy az olvasott mű vagy gondolat a megismeréstől fogva az egyéné, mivel beépül a saját gondolkodásba, és ezáltal valami új születik vagy születhet. Egy teljes mű elkészülésekor az excerpálás csak a folyamat első része, hiszen amikor valaki más művét elolvasta, lejegyzetelte (excerpálta), majd a saját prédikációjába beillesztette, akkor valósította meg azt, amit *kompiláció*nak nevezünk.

A *kompiláció* több fajtáját tartjuk számon. A könyvek létrehozásának első módja Bonaventura szerint a hozzáadás vagy változtatás nélküli másolás (*scriptor*). A második lehetőség, hogy az ember szintén idegen anyagot másol, ám hozzátold, de nem a saját kútfejből (*compiler*). Aki idegen anyagból és saját kútfejből is merít, az kétféle is lehet: ha a munka lényegét a másolt idegen anyag alkotja, a többbit, a sajátot csak a jobb megértés kedvéért fűzi hozzá (*commentator*); ha a munka lényegét a saját anyag alkotja, az idegen anyagot ennek bizonyítása, megerősítése, alátámasztása céljából fűzi hozzá (*auctor*).⁶⁹ Bonaventura feltehetően az egyszeri, éppen aktuális, szinkrón szövegszerkesztésre gondol, a másolt szöveg esetleg kompilált mivolta nem játszik szerepet felosztásában.

A középkorban keletkezett szövegek más szövegekkel való kapcsolatának (ma talán úgy is mondhatjuk: intertextualitásának) fajtáit J. Berlioz a következőképpen határozza meg:

1) A *kölcsönzés* (*emprunt*) a legsemlegesebb kifejezés arra, hogy egy szöveg (*source* = forrás) jelen van egy másik szövegben. Kölcsönzés lehet egy hosszú rész átvétele egy korábbi szövegből éppúgy, mint valamely nehezen tetten érhető *célzás* (*allusion*).

2) Az *idézés* (*citation*) a kölcsönzés bevallását feltételezi, szerepel mellette név vagy ilyen típusú bevezetés: „*ferunt*”, „*dicunt*” etc.

3) A *célzás* (*allusion*) világos utalás egy mintára, ez olyan, mint a művelt emberek összekacsintása.

4) A *másolás* (*démarquage*) valamely minta egyszerű másolatát eredményezi, anélkül, hogy erre a mintára hivatkozna.⁷⁰

Előfordult az is, hogy bizonyos részeket úgy vettek át, hogy a szavakat megváltoztatták, esetleg más szinonimával helyettesítették, ill. bizonyos helyeken a

⁶⁸ Maczák 2010, 31-32.

⁶⁹ Bárczi Ildikó: *Ars compilandi. A késő középkori segédkönyvek forráshasználata*, (Historia Litteraria 23.) Budapest, 2007, 131.

⁷⁰ Bárczi 2007, 132.

bibliai verseket latinul idézték. Az alábbi összehasonlító táblázat jól szemlélteti mindezt:

Káldi György	Tyukodi Márton
<p>ELŐSZÖR: A' Termézfet törvénye-ellen vagyon. Mellyet efzünkbe vehetünk az oktalan állatokból, mellyek ritkán ôlik-meg egy-mást. A' ló, ha más lovat halva lát, farkantyúval fem verhetni reá hogy által-mennyen rajta. A' Pogányok-is mindenkor ifzonyodtak attól: és azért, a' Pogány hajofok mindent chelekedtek, minek-elôtte Jónáft a' tengerbe vetették: ô-magát meg-kérdezték; forfot vetettek reá; az Iftennek könyörgöttek, hogy el ne vefznének az ártatlan véreért. És abban a' vélekedésben voltak némely Pogányok, hogy a' meg-ôlt ember lelke üldözi a' Gyilkoft; a' mint Plátónál olvaffuk s. Didó-is azzal fenyegeti Æneast Virgiliufnál; hogy, ha halálának oka léfzen, mindenütt üldözni-fogja.⁷¹</p>	<p>I. A' természet törvénye ellen, mellyet efzünkben vehetünk tsak az oktalan állatoknac természetekbôl-is. Az lo ha más holt lovat lát, fok vereséggel és farkantyuzáffal viheted által rajta. A' pogányok-is mindenkor ifzonyottac attul, és azért a' pogány hajofoc mindent tselekettec, minec elôtte Jonáft a' tengerben vetették; I. Eô magát meg-kérdeztéc. 2. Edgymás kôzôtt forfot vetettenec. 3. A' hajobol mindent kihántanac. 4. Ki-ki az ô Iftenéhez könyörgött. Némelly pogányoc abban a' vélekedésben voltanac, hog' a' meg-holt ember lelke üldözi a' gyilkoft, a' mint Plátónál olvaffuc. Dido-is azzal fenyegeti Æneáft, hogy ha halálának oka léfzen, mindenütt üldözni fogja, midôn így szol: Omnibus umbra locis adero, dabis improbe pœnas.⁷²</p>

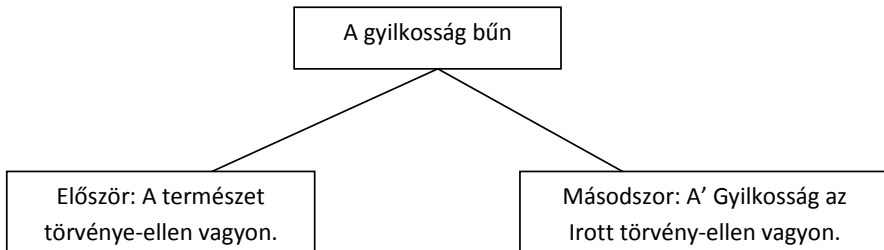
Észrevehetjük, hogy Tyukodi az átvett rész sorrendjén nem változtatott. Ha a teljes prédikációt nézzük, kiderül, hogy abban már nem tartja a sorrendet, hanem ahogyan a prédikáció gondolatmenete megkívánja, úgy alakítja ki a szövegét. Az alábbi táblázat híven tükrözi ezt. Káldi és Tyukodi mellé érdekességként odatettem Pázmányt is, aki szintén használta, kompilálta Káldit. Fontos és érdekes megemlíteni még, hogy Tyukodi két újszövetségi textusú prédikációt használ fel ószövetségi magyarázatához. Az alábbi táblázatban az első szám az oldalszámra, a következő számok pedig a szóban forgó sorokra utalnak.

⁷¹ Az Innepekre-valo predikatzioknak első része. Sz: Andras napiatol-fogva Keresztelő Szent Janos napjaig. Irta az hívek vigasztalására és Jobbülésára, az Iesus-alatt Vitezkedő Társaság-beli Nagyszombati Kaldi György pap. Pozsony, M. DC. XXXI, 208.

Káldi György ⁷³	Tyukodi Márton ⁷⁴	Pázmány Péter ⁷⁵
208. 1-3.	66. 20-25.	772. 15-26.
208. 3-9. [+margó]	66. 25-26. 67. 1-15.	772. 7-10.
208. 14-20.	67. 16-26. 68. 1-5.	772. 26-30.
209. 10-14.	68. 8-17.	773. 25-28.
209. 19-21.	69. 20-25.	---
209. 27-30.	69. 11-19.	---
209. 24-25.	70. 1-6.	---
208. 49-52.	70. 9-16.	771. 34-39.
208. 34-40.	70. 17-22.	771. 21-24.

Azt is láthatjuk, hogy a kompiláció megváltoztathatja a prédikáció szerkezetét is:

KÁLDI GYÖRGY PRÉDIKÁCIÓJA⁷⁵

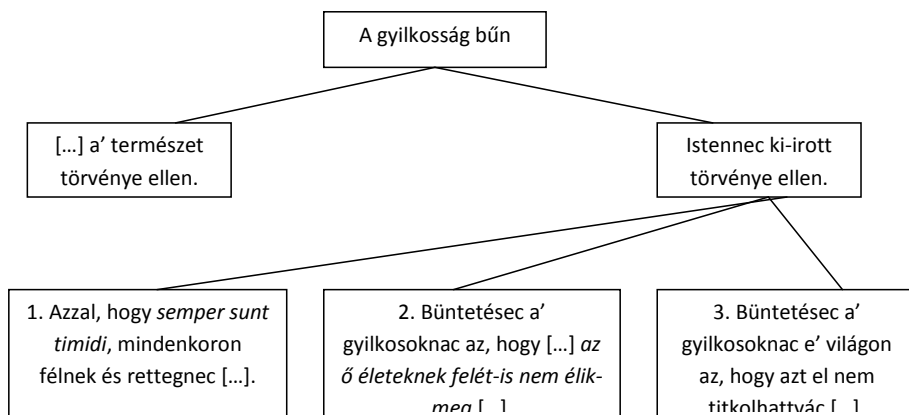

⁷² Aprószentek napi prédikáció. Textus: Mt 2,13-18

⁷³ VII. prédikáció. Textus: 1Móz 37,18-23

⁷⁴ Pünkösd utáni V. vasárnap. Textus: Mt 5,20-24

⁷⁵ Maczák 2010, 39.

Káldinál van egy főtétele: *A gyilkosság bűn*, amely két részre oszlik. Ezzel szemben Tyukodi a főtétele szintén két részre osztja, de a második altételt további kettőre. A gráfelméletből ismert elnevezések használatának bevonásával azt mondhatjuk, hogy Káldi prédikációja a *csillagtopológia* szerkezetét mintázza, míg Tyukodié a *hierarchikus fatopológia* szerkezetét testesíti meg.⁷⁷ Furcsa ez a tekintetben, hogy általában éppen fordítva szokott lenni, azaz a másoló prédikátor egyszerűsíti a prédikációt, jelen esetben ez természetesen kivételt képez.

A következő XVII. századi prédikációírási módszer, amiről beszélni szeretnék, az az *exemplumok* használata. Tyukodi is ír erről könyve bevezetésében:

Nyilván vagy azok előtt az-is, kik az én Prædikatioimat halgatták, hogy én ezeket bővebb szókkal prædikáltam, és több Sz. Írásbéli locufokkal amplificáltam, s-mind pedig külső prophanus autorokból vött Exemplumokkal illusztráltam, de hogy ez könyvetskében le-irtam, bizonyos okokért contraháltam és edgybe szoritottam.⁷⁸

Ha a jelenséget definiálnunk kellene, akkor azt mondhatnánk, hogy az *exemplum* nem tartalmilag vagy formailag, hanem kizárólag funkcionálisan meghatározható szövegegység. Alapvető feladata, hogy érvelési, bizonyítási eszközként kézzelfoghatóvá tegye az elvont tartalmakat. Gyakorlatilag nem több mint valami

⁷⁶ Maczák 2010, 40.

⁷⁷ Maczák 2010, 114.

⁷⁸ Tyukodi 1641, 13b.

erkölcsi szándékú, tanító jellegű motiváció. Az exemplum a „hasonlóan megtörtént esemény” megjelenítésével ismertette, szemléletessé tette és magyarázta az általános tanítást. A „múltban megtörtént esemény” bizonyításul szolgált. Egyházi szónokok által gyakran idézett megállapítás, hogy az exemplum kegyességet közvetítő eszközként fontos (az igazság „világosítására” való), de ennek hatékony közvetítésére természetesen azáltal képes, hogy a tanítást „megédesíti”, „diszességre, és ékességére szolgál”, szórakoztatóvá teszi.⁷⁹

Az exemplumok leginkább a bevezetésben, a magyarázatban és a berekesztésben fordulnak elő, illetve Gelejinél az *ususok*ban. A magyarázatot gyakran nem jelöli külön a prédikátor, hanem beolvasztja a tanúságba, és ilyenkor az illusztrációk is itt szerepelnek. Adott tehát a prédikáció zárt egzegetikai-logikai váza, és ebbe a keretbe ágyazódnak be apró ablakokként a *figyelemfelkeltés* (főleg a bevezetésben és a befejezésben), az *argumentáció* (a magyarázatban) és a *summázás* (*ususok*ban és a berekesztésben) eszközöként a kézről kézre adott különféle elbeszélő és leíró szövegelemek, az exemplumok.⁸⁰

A XVII. század elejétől fogva átalakult a protestáns egyházi irodalom. A nyugaton járt ifjú teológusok az ottani egyetemeken új ígéhirdetési gyakorlattal ismerkedtek meg, a reáliák módszerével.⁸¹ Ez az új eljárás lehetővé tette az illusztráló anyagok, az exemplumok állományának kibővítését és a már jól ismert történetek más cselekménytípusokkal való ötvözését. A protestáns exemplumokkal az új keresztyén értékrendszer kialakítását tűzték ki feladatul a Biblia újraértelmezésével. Céljuk a régi, ótestamentumi keresztyén hagyomány felújítása és részben megőrzése volt. Hirdették ugyanakkor, hogy a protestantizmus a miszticizmus tagadása, amikor az ember a kegyelmi kiválasztás tényét és bizonyítékát főleg az életben keresi.

A középkori exemplumok felújítása a korábbi hagyomány megértéséhez és újraértelmezéséhez járultak hozzá, és egyúttal az új társadalmi összhang és közösségteremtés irányába terelték a cselekvésre készítő gondolkodást. A protestantizmus nem az idegen világtól való menekülést hirdette csupán, hiszen az önépítő közösség környezetet alakító cselekvőképességének eszközeiként hozta létre az exemplumokat. Az újat teremtés összekapcsolódott a keresztyén hagyományok folytonosságával. A reformáció résztvevői számára megteremtette az erkölcsi küzdelem biztonságát, amely a korabeli hitvallás teológiai megalapozására nyúlt vissza. Az exemplum csak látszólag volt történelmi dominanciájú illusztráció. A példatörténet összeállítását az erkölcsi elvek irányították.

⁷⁹ Kecskeméti Gábor: *Toposzok és exemplumok a história hasznairól a 17. században*, Studia Litteraria XXXII. Debrecen, 1994, 76-77.

⁸⁰ Győri 1994, 158.

⁸¹ Vö. Győri 1994, 157.

Az exemplum tehát biztosította az önmegfogalmazást és megvalósította az erkölcsi elvek képi ábrázolását. Így az exemplum a köznapiság erkölcsén át a karizma megközelítése lett és bensőségebbé tette a történelmet. Egyénekre bontotta le a kegyelmi kiválasztás érvényesülését, és ily módon a hívők tömegén belül az egyénekhez szólhatott.

Egy másik szempontból nézve az egyházi irodalomban, a protestáns prédikációkban/beszédekben alkalmazott példák tömkelegét erkölcsi rejtvények tárához lehet hasonlítani. Az exemplum más szempontból nyelvi betét volt, „előre elkészített” illusztráció, amely az ötletteremtés folytonosságát biztosította. A prédikátor az exemplumokkal képzettársításokra ösztönző gondolatcsírákat ültetett el hallgatóságában, amely az ötlet folytatásával kreatív részese lett az erkölcsi érték megteremtésében.⁸²

Az exemplumokat műfajukat tekintve általában négy csoportra szokták osztani:

1) *Eredet vagy forrás* szerint lehetnek zsidó-keresztyén, ill. őskeresztyén exemplumok (Biblia, egyházatyák), pogány kori exemplumok, amelyek azonban krisztianizálódtak, és végül modern exemplumok, amelyek vagy korabeli szerzőktől származnak, vagy személyes tapasztalat a forrásuk.

2) Az *információ természete* szerint irodalmi ill. személyes eredetű lehet a példa.

3) A 3. kritérium a „*színre vitt személyek természete*”. Ennek alapján megkülönböztethető a természetes lények (állatok és emberek), valamint a természetfeletti lények csoportja.

4) Az utolsó osztályozási szempont pedig az exemplum *logikai- és formális szerkezete*, mely szerint megkülönböztetik az analógia alapján alkotott exemplumokat (igen közel állnak a hasonlathoz) míg a metonímián alapuló az egyesből általánosítanak.⁸³

Dömötör Ákos az exemplumokról írott könyvében azonban sokkal több műfaji felosztást hoz:

1. Bibliai exemplumok
2. Antik mitikus exemplumok
3. Legendák és mártírelbeszélések
4. Mondák és mondaszerű elbeszélések
- A) Ókori történeti mondaanyagok
- B) Ördögbeszélések

⁸² Dömötör Ákos: *A magyar protestáns exemplumok katalógusa*, Budapest, 1992, 12-13.

⁸³ Papp Andrea: „*Példákból faragot tükörok*” (*Utak és lehetőségek az exemplumkutatásban*), *Studia Litteraria* XXXII. Debrecen, 1994, 93.

- C) Keresztyén mondák
- D) Profán történeti mondák
- E) Hiedelemmondák
- 5. Fabulák és mesék mint exemplumok
- 6. Állattörténetek⁸⁴

Számos exemplumgyűjtemény állt rendelkezésre a lelkészeknek, amelyek többnyire latin nyelven jelentek meg,⁸⁵ a XVII. században csupán egyetlen ilyen magyar nyelvű forrás jelent meg, a Haller János által lefordított *Hármas Historia* (1695).⁸⁶

Tyukodi is idézi a közismert és közkedvelt *Ibykos darvai* exemplumot. A nevezett exemplum által szeretném szemléltetni az exemplum-használat évszázadokon átívelő történetét. Az *Ibykos darvainak* az az érdekessége, hogy ez az exemplum még a XX. században is felbukkan.

Plutarchus azt írja; hogy Ibycus Poëta, a' tolvajok kezébe akadván, és látván hogy meg kell halni: azon kérte a' röpüllő darvakat, hogy el ne halgatnák halálát. Idő-jártában, a tolvajok a' piaconzón ülven, és látván fejökhözött a' röpüllő darvakat, tréfában kezdének egy-más fülébe sügni: Ihol az Ibycus bozfzú-állói. Melly fző el-árulá őket: mert némellyek, halván azt, és tudván hogy Ibycus el-vezett, gyanakodni kezdének: és meg-kérdvén, mit értenének azon a' fzőn, nem eggyaránt felelének, az-után pedig, meg-kínozván őket, meg-vallák bűnököt.⁸⁷

Mikor Ibycuft a' Latrok meg-ölték volna, a' Darvak oftromolván a' gyilkofokat, meg-vallatták magokkal, hogy a' Darvak állanak bozfzút az Ibycus haláláért; A furiis, & diris ultricibus, ad cœdis confesioné adacti. Mellyért meg-is öletének.⁸⁸

Büntetéfec a' gyilkofoknac e' világon az, hogy azt el nem titkolhattýác, mint Cain az ő ötsénc vérét; Popilius, Lengyel Király, az ő bátyyainac meg-ölettetéfecet, kiknec temető helyekből fűrűséggel jötték-ki az egerec, és a' Királyra támattanac, és noha tűzet raktanac környüle, mindazáltal ugyan meg nem menekedhetet, hanem meg-öltéc és meg-eméftzettéc. Ibycus Poétánac-is halálát a' Darvac jelentették-ki, mellyet Aufonius illyen versben foglalt:

⁸⁴ Dömötör 1992, 5.

⁸⁵ Vö. Sinkó Ferenc (szerk.): *Csudatörténetek. Száz példa 17-18. századi katolikus prédikációkból és példagyűjteményekből*, Budapest, 1985, 13.

⁸⁶ Vö. Szabó Lajos (szerk.): *Monda nekik egy példázatot – Száz szépprózai szemelvény 17. századi protestáns prédikációkból*, Budapest, 1982, 5.

⁸⁷ Káldi 1631, 208.

⁸⁸ *A' Romai Anyaszentegyház Szokasából, minden Vasarnapokra, es egy-nehany Innepekre, Rendelt Evangeliomokrúl, Predikacziok. Mellyeket, Elő nyelvenek tanitasa-után Irásban foglalt Cardinal Pazmany Peter Esztergami Ersek. Pozsony, M. DC. XXXVI, 771.*

Ibicus ut periiit vindex fuit altivolans grus. az az: Ibicus hogy el-vefzet, bofz/fzu-álo volt éret-te a' magaf/fjan rópűllő daru.⁸⁹

Magára támafztya az eget és a' földet, azt mondgya Czophár effelől, Jób, 20. V. 27. Az egek-is meg-jelentik az ő hamifságát, és a' föld ő ellene támad. A' Pogányok előtt-is világos do-log volt ez, hogy az ártatlan vér a' föld alól-is fel-kiált, mint az Abelé, Gen. 4. Ibicuft-is hogy meg őlék a' tolvajok, a' darvak kiáltásával nyilatkozáék-ki, innen nevezték a' Darvakat Ibicus darvainak.⁹⁰ (LII. zsoldár magyarázata)

Egy Ibykus nevű Görög lantos vén Poétárul olvassuk, hogy ez az ő hazájából ki indul-ván, az ő uttyába valamely gonosz tévőkre találkozott, a' kik is, valamely nagy kintses embernek gondolván Ibikust, midőn az ő életétől megakarták fosztani, senkinek sem tudván a' segedelemért fojamodni, a' fejek felett repülő darvakra apellála: így szólván: Im é fejünk felett repülő darvak, fognak én érettem, ti rajtatok bosszut állani, úgy is lett, mert idő múlva, a' gyilkosok Ibikus hazájában meg jelenvén, midőn a' darvak fejek felett kiabálnának, egy a' gyilkosok közzül így szólla: Ecce Ibyci ultores; az az, Imhol vagynak az Ibicus boszszu állói, mely szót egy az Ibicus baráti közzül meghallván, a' gonosz tevőket megfogata, a' kik is megijedvén, a' véghez vitt gyilkosságot megvalván, halálra Sententiáztatának: és ettől az időtől fogva köz mondássá vált a' Görögök kö-zött: hogy nintsen olly titok, melly világosságra nem jó.⁹¹ (Ketskeméti Zsigmond)

Nem tudom, hányan ismerik közületek „Ibycos darvai”-nak a történetét. Ibycos gö-rög költő volt és több mint ötszáz esztendővel élt Krisztus Urunk születése előtt. Korinthustól nem messze rablók gyilkolták meg. Amikor haldokolt, egy csoport daru repült el felette és ő ezeket hívta fel bosszuállóiul. A rablók a zsákmánnyal elmentek Korinthusba és nem sokkal később, amint a zsfolt színházban ültek, ugyanazok a darvak húztak el felettük. Egyikük az ijedségtől megrettenve felkiáltott: „Íme, Ibycos bosszulói!”. Eképpen elárulta bűnös titkukat és a gyilkosokat ítélőszék elé vitték.⁹²

Tyukodinál figyelhető meg leginkább a protestáns ortodoxokra jellemző *példa-lánc* használata, vagyis a legkülönfélébb tartalmú és formájú exemplumok egy-másba fűzése. Vannak olyan prédikációi, amelyek formálisan követik ugyan a megszokott szerkezeti szabályokat, gyakorlatilag azonban alig állnak másból, mint példák egymás mellé sorakoztatásából. Győri L. János véleménye szerint Tyukodi azon prédikátoraink sorába tartozik, akik nem mintapredikációkat,

⁸⁹ Tyukodi 1641, 70.

⁹⁰ [Tofeus Mihály:] *A' szent soltárok resolutioja, Es azoknak az erdelyi fejedelmi evangelica reformata, udvari szent ecclesiara, lelek és igassag szerint valo szabasa*. Kolozsvár, 1683, 266.

⁹¹ Dömötör Ákos: *Tárgytörténeti jegyzetek Tofeus Mihály exemplumaihoz*, RK K. o.1229, 4.

⁹² Hastings: *A szemünk fénye*, ford.: Erdős Károly Dr. Budapest, 1930, 128.

hanem egyszerű olvasókönyvet kívántak olvasóik kezébe adni⁹³ – mindezt a szerkesztett, nyomtatott változat összefüggésében állapíthatjuk meg.

Ha a most tárgyalt témakörünket a mai prédikációs gyakorlatra akarjuk átültetni, azt mondhatnánk, hogy az exemplum nem több és nem más, mint „ablak” vagy „illusztráció”, de ez nem igaz. Hiszen abban a korban ezek valóban alátámasztásul szolgáltak, a prédikátorok soha nem kezdték el az exemplumot egzegetálni vagy applikálni, ahogyan ma nagyon sokszor az igehirdetők így tesznek.⁹⁴ E korról és annak homiletikai/prédikációs technikáiról, szokásairól igen elítélően ír Ravasz László *Homiletikájában*:

Épen ezért a [korabeli] professzorok legfontosabb homiletikai munkának a segédkönyvek szerkesztését tekintették, amelyekben összegyűjtötték az egyházi atyákból és profán írókból vett citatumokat, a szentek legendáit, a középkori vagy kitalált adomákat, az összes lehetséges eretnkségeket és azok cáfolatait, a közmondásokat, felosztásokat, természetrajzi képeket és sajtáságos címek alatt adták ki: evangéliumi édességek, passziói virágkosár, lelki csillagos ég, a rossz lelkiismeret malomkelepelése stb.⁹⁵

Ravasznak bizonyos értelemben igaza van, de nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy minden, amit leír, az az általa ismertetett és értékelt kor meghatározó és markáns arculata és gyakorlata volt, amelyet nem lehet a XX. század távlatából leminősíteni és kerékbe törni pusztán csak azért, mert úgy gondoljuk, hogy az azóta eltelt idő alatt mi már meglettük a „spanyolviasz receptjét”. Minden ilyenfajta homiletikatörténeti jelenséget és módszert a maga korában és a maga helyén kell mindenkor kezelni.

Értékítéletünket és véleményalkotásunkat finomítja, ha mindehhez hozzávesszük a XX. századtól kezdve egyre jobban terjedő „kegyes sztorigyűjteményeket”,⁹⁶ amelyek példáit, „kisdéd exemplumait” modern prédikátoraink sokszor kontextustalanul kapcsolják a magyarázott bibliai textushoz. A módszer ugyanaz, a kivitelezés színvonala azonban sokkal gyengébb. Szomorú jelenség napjaikban, hogy ma már ezek nélkül a történetek nélkül a prédikáció szinte elképzelhetetlen, mert az a vád érheti az igehirdetőt, hogy nem volt „személyes és gyülekezetszerű”, hanem elbeszél a hallgatók feje felett. Ezzel a problémafelvetéssel végső soron az applikáláshoz és annak hogyanjához jutottunk el.

⁹³ Győri 1994, 160.

⁹⁴ Ez meglátásom szerint szakmailag helytelen. Pláne ha a prédikáció nem áll másból, csak ablakokból, amiből sokszor nehéz eldönteni, hogy üvegpalatóban vagyunk-e vagy templomban...

⁹⁵ Ravasz László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete (Homiletika)*, Pápa, 1915, 97.

⁹⁶ Lásd pl.: Pócs Lajos (szerk.): *Példák gyűjteménye*, II. kötet, Dr. Koczogh András gyűjtése. Budapest, 1944.

Tyukodi prédikációinak felépítése (I. melléklet) követi a hagyományos barokk szerkezeti modellt, azaz: *exordium*, *summa*, esetleg *invenció*, *diszpozíció*, *tanúság*, *applikáció*. Érdekes pl. a II. mellékletben közölt prédikáció szerkezeti felépítésének elemzésekor, hogy az egyes alpontok eltérő szerkezetűek, azaz nem követnek egységes szerkesztési elvet. A szerző a prédikációt három pontra osztja fel, de a harmadik pontról végül nem beszél, ahogyan az esetleges rövidítéseket az előszóban már elővételezte.

Összegezve elmondhatjuk, hogy ezek az eljárások és műfaji elemek meghatározóak voltak a XVII. századi prédikációk keletkezésékor. Azt is meg kell állapítanunk, hogy a korabeli retorikai és homiletikai kézikönyvek sokszor nem a gyakorlatot írják le, vagy nem adnak gyakorlati útmutatást a prédikációírás tekintetében, hanem csak toposzokat, amelyek filozófiai, teológiai vagy morális pozíciók demonstrálása végett mondatnak ki, vagy azért, hogy az ezek valamelyike által előírt kommunikációs hagyományrendszerhez való csatlakozást kifejezzék.⁹⁷ A más felekezeti, nevezetesen katolikus művek használatát nem tiltotta Medgyesi a *Doce nos orare quin et praedicare* című munkájában, hanem azoknak használatát elfogadhatónak tartotta:

A' meg-ohtalmazott igazfágnak Meg-világofitâfa, melly legyen egy vagy kettő, illendő, világos, nem kerülő: Paterek mondáfival, ha Papifákkal vagyon dolgunk, de ritkán f-igen fűkőn. Hafonlatoffágokkal Példákkal Külömbözéfekkel Egybe-vetéffel.⁹⁸

Ebben a korban a homiletikai és retorikai elvek, műfajok és módszerek nem mutattak túlzott felekezeti különbözőséget, az eltérések leginkább dogmatikai szinten jelentkeztek. Jelentős eltérések jellemzik továbbá a temetési beszédek irodalmát tartalmilag, valamint e területen figyelhetünk meg felekezeti hangsúlyeltolódást is. Az 1599-ben nyomtatásban megjelent első magyar nyelvű temetési beszéd a 1711-ig több mint 100 műben, ill. kötetben mintegy 354 temetési beszéd látott napvilágot, amelyből 319 református. Ez a magas szám is arra enged következtetni, hogy ebben a korszakban a református igehirdetések dominanciája igen magas volt, amely jócskán meghatározta a korszak szellemiségét, még akkor is, ha katolikus részről is igen jelentős személyek működtek a korban.⁹⁹

⁹⁷ Kecskeméti 1998, 31.

⁹⁸ Medgyesi Pál: *Doce nos orare, quin et praedicare etc. az az imadkozásra és praedicatio írásra s-tételre és a' nak meg-tanulására-való mesterseges tablak*, Bártfa, 1650.

⁹⁹ Kecskeméti 1998, 34-35.

Másik érdekes dolog, hogy Tyukodi alkalmazza a *lectio continua* elvét. A vizsgált korszak egyik legnagyobb, felekezeten belüli vitája pontosan e gyakorlat kapcsán bontakozott ki Geleji Katona István és Medgyesi Pál között.¹⁰⁰

Tyukodi prédikációit sajátos kettőség jellemzi: egyrésztől színes, közvetlen stílusa, bibliás hangja, az allegóriává nemesedő bibliai nevek a puritán prédikátorok evangélizációs, imádságos hangjára emlékeztetnek; másrésztől sok helyen szinte szórszálhasogató egzegézist és dogmatizmust végez és képvisel. Ez a jelenség nem egyedülálló, hanem korjelenség, a kortárs prédikátorok kötetében is felfedezhetjük ezt a kettőséget.

Ilyeténképpen Tyukodi műve rendkívül alkalmas arra, hogy a korszak prédikációírási technikáit szemléltessük és bemutassuk általa. Érdeemes megemlíteni, hogy a kompilálás jelensége és a mások prédikációinak (fel)használása nem szűnik meg a XVII. században, hanem koronként – esetlegesen eltérő hangsúllyal és színvonalon, ill. megvalósulási módszereit tekintve másként – él(t) tovább. A XIX. században felekezeti hovatartozástól függetlenül külföldi szerzőket fordítottak, adaptáltak a magyar református prédikátorok, a XX. században nagy divat lett pl. a Ravasz-kötetek szószerkeire vitele, a XX. század végétől kezdve pedig az *excerpálás*, *kompilálás* és *exemplumgyűjtés* örökérvényű prédikációírási módszereinek elemzésekor nem hagyhatjuk figyelmen kívül az internet által kínált lehetőségeket, amelyekkel kortárs prédikátoraink szorgalmasan élnek. *Vulpes pilum mutat, non mores* – igaz a latin mondás: *A róka csak a szőrét változtatja, nem a természetét.*

¹⁰⁰ Vö. Ravasz 1915, 212-216. Gál Lajos: Geleji Katona István igehirdetése, Debrecen, 1939. [Különlenyomat a Theologiai Szemle 1939. évi (XV. évf.) 1., 2., és 3. számaiból] 210-217.

I. MELLÉKLET

XVIII. PRÆDICATIO.

FUIT IGITUR CUM VIDERET ΙΡΣΑ. ÀV. 13. AD 23. [1MÓZ 39,13-23]

Midõn Amon, a' Dávid fia, Thámárral törvény kívül edgyesült volna, leg ottan az Amonnac Thámárhoz valo elõbbi nagy fzereteti,¹ a' mellyel õtet fzereti vala, olly igen nagy gyûlölségre változott, hogy nagyobb lött a' gyûlölség az elõbbi fzeretetnél, kit elõle-is el-ûzetett, és házábol-is ki-zárlatott. Igy fzikott a' rút fajtalan fzeretet halálos gyûlölségre változni, kiváltképpen a' tífztátalan erkõltsû afzfzonyi-állatoknál, a' mint kõz példábann-is fzikotác mondani: Aut amat aut odit mulier; Avagy feletébb fzeret, avagy felettébb gyûlõl az afzfzonyi-állat. Példa erre a' Jofephnac afzfzonya, ki az elõtt tsak edgy pettzentés orával-is, mint edgy Amon Thámárt, ez-is bolondul f-vefzettül fzerette és kedvellette Jofephet. De az õ elõbbi nagy fzereteti imé melly hamar halálos gyûlölségre változott, kit immár el-vefzteni igyekezic. Ez fummája az igék nec.

Három részei vadnac:

1. A' tsalárd afzfzonymac Jofeph ellen valo patvarkodása, és hamis vádlása irattatik-meg, mellyeckel elõfzõr háza népe elõtt, az után penig ura elõtt deferálta és gyalázta õtet.
2. Puthiphárnac haragiát és Jofephnac fogságát jelenti-meg a' Propheta.
3. Az Iftennec Jofephel a' tõmlõtzben valo létérõl emlékezic. Ez rendet ebben hagyván, rendel fzollyunc Iftennec fegtségébõl mindenikrõl, és azokbol a' Tanuságokat-is láffuc.

A Z E L S Ó R Ó L .

A' Philofophufoc nyilván állattyác, (de sõt az Experientia-is ezent erõffiti) hogy femmi fele állat nintsen ollyan hajlando, és nem gerjedez ugy a' bofzfu-álláfra, mint az afzfzonyi-állat, a' mint Dido afzfzony-is azzal fenyegeté Æneáft, hogy ha õtet el-hadgya, és felefelegül el nem véfzi, az õrdõgfeget tsak ugyan azonért meg-tanullya, és

¹ 2.Sam.13.15.16.

ha éltében rajta bofzfúját ki nem töltheti, holta után-is lelkében reá jár kinzani és gyötörni. kinec fenyegető f zavát így jedzette meg Virgilius: Omnibus umbra a locis adero, dabis improbe poenas. Az el-hitetéfre és meg tsaláfra pedig, nimis ingentofæ funt, felettéb elméfec. Ha meg-gondolod K. ember ennac a' Jofeph afzfzonymának is mefterfégét és álnokságát, melly igen ravafzul vifelte magát az álnokságban: Mert minec előtte Jofeph ez méltatlan dolgot valakinec meg jelentené, (vert vífzen veretlent) előzfzör-is ő vádollya Jofephet, az egézf ház nép és ura előtt; A' ki pedig eléb éri a' vádot, és eléb panafzolkodhatic, láttyuc gyakorta az nyeri a' dolgott, ez lón azért 1. Calumniája ennac a' tsalárd afzfzonymac Jofeph ellen.

2. Calumniája a' ravafz afzfzonymac ez, hogy a' Jofeph ruháját el-ragadván, avagy nyakából ki-fzakafztván, nagy Crocodilhoz hafonlo firáffal és kiáltáffal háza népét űvölti és kiáltya, mint ha jelen lévő nyavalyájában fegitfégeket kívánta vona tölóc, és hogy az ő ártatlanságának fzemmel látott tánui lennénc. Mert így fzol: Láfsátoc, ugy mond; Mint ha mondotta volna: Legyetec tanui moftan az én ártatlanságomnac, és méltatlan bofzfzuság fzenvedéfemnac.

3. Tsalárdsága ez lón e' gonofz afzfzonymac; hogy még urát-is tudatlansággal vádollya, hogy Jofephet meg-vőtte, mint hitván el-vettetet rabot. Es így nagy fzemtelenül az ő gonofzságának vétkét az ő ártatlan ferjére hárittya, és az ő uránac tulajdonittya, mint Adám Iftenre és Evára, Eva ifmét a' kigyora, hárittyác vala okát efeteknac, ha lehet vala.

4. Calumniája ez, hogy Jofephet rajta valo erőfzac tétellel vádollya, mert így fzol: El jőve, ugymond, hog' engemet meg-fzégyenitene, és nem engedvén, erőfzapot akart én rajtam tēni. Ezt pedig az ő hazugságít és tfalárdságít a' Prophéta im ez két dologgal akarja hitelesé tenni. 1. Hogy az erőfzac miat kénfzerítettett kiáltani. 2. Hogy Jofeph azért futot el, hogy ő kiáltot, és nagyob biztonságért ruháját-is meg-fogván, melynél fogva őtet meg akarta tartani addig mig hozzá valaki érkezik: De Jofeph igafságához nem bizván, mint gonofz embe[r]t ruháját el hatta, és maga el-futot; hafonlo panafzt tévén ura előtt-is.

T A N U S A G .

Ez az dolgoc homály és kételkedés nélkül igaznac lenni bizonyittác az afzfzonymi-állatoknac álhatatlan és hamar változo voltokat. Ezt erőffiti a' bõlts Syrách, midõn így fzol: Minden féle gonofság kitsiny az afzfzonymi-állatoknac gonofságához képést.² Mert alázatos fzivet, fzomoru és hirtvatt ortzát, fzivnec fájdalmát fzerzi fokaknac a' gonofz afzfzonymi-állat. Közél majd ugy tselekedéc ez az álnoc afzfzonym Jofephel mint Acháb Illyés Prophetával, ki Illyéft Izrael meg-háboritojánac mondotta, ő vala pedig

² A' tifzta életõ afzfzonymi-állatoknac Iftentõl egéfség, idvõfség; tõlem tiõtfeség adafséc. Syr.25.17.

az. Így a' Sidoc Chrifthus Urunkat és az Apoftalokat, fzent Iftvánt-is azzal vádolác, hogy a' Mofes törvényének és a' Szombatnac meg-rontoja volna, magoc voltac penig azoc. Így tselekedéc ez-is Jofephel, ő vala patvarkodo, hazug, és parázna: Mert akarattal immár paráználkodott vala, nyelvével penig gyilkofságot tselekedéc, az Iftenec amaz nyilván valo parantsolattya ellen: Ne f'zoly a' te felebarátod ellen hamis tanubizonságot. Mivel hogy nem tsak tselekedettel lehet az ember parázna és gyilkos, hanem gonofz tekintettel, gonofz kivánsággal, és álnoc nyelvével-is, jo hirében nevében ok nélkül meg-ölvén felebarátyát, a' mint Chrifthus Urunc bizonyityta.

A' M A S O D I K R O L .

Láffuc immár Puthiphárnac haragra valo fel-gerjedezését, és az igaz Jofeph nec fogságát.³ Erről így fzol Mofes: Mikor pedig hallotta volna az ő ura feleségének beszédét, fel-gerjede az ő haragia, és fogá őtet az ő ura, és veté a' tómlótzben. Bizony homály nélkül valo igaz K. a' bölts Salamonnac mondáfa: Fallax est gratia. Tsalárd az emberec előtt valo kedvesség. Ihon példa erre Jofeph, ki edgy petzentés orával ez előtt, máfodic Putiphár vala az ő urának házában, méltosággal és kedvességgel egyebeknél mind fellyeb valo volt, de imé a' fzerentse hirtelen változott. Oh fzegény Jofeph! az ő régi állapattyanál-is nagy gyalázzal aláb valo forfra jutot igye, és halálos fogságra vettetvén, minden nap tsak halált vár fejére.

Nofza itt immár ebben az igyben gondollyuk-meg K. 1. Puthiphárnac, 2. Jofeph nec, 3. az Iftenec tselekedetit.

I. A' mi a' Putiphárnac tselekedetit illeti, első tekintettel láttatic, mint ha méltán haragutt volna meg Jofephre, és méltán vettette volna őtet a' tómlótzre, mert a' tífztfeséges házafságban élő ferfiu tartozic feleségének böltsületire és tífztfeségére vigyázni, gondot vifelni, és igaz igyében minden injuriác ellen oltalmazni. De ebbe vétkezcic Putiphár, hogy olyan könnyen és hamar hitt az ő felesége befzédének. Mert 1. meg kellett volna gondolni az afzfzonyi állatoknac erköltsöket, ravafzságokat, kik a' bozfzu-álláfnac igen kívánói, és fokan közülóc edgyic bünt a' máfickal fedezni nem fzegyenlic. 2. Azt-is efzében kellet volna Putiphárnac tartani, hogy fok afzfzonyoc, kiket uroknál kedvefeknec látnac lenni, igen meg-fzoktác azokat gyűlölni. Ezért mondgya Cato:

Nil temeré uxori de fervo crede querenti: Sæpe etenim mulier, quē conjunx diligit, odit. A' bölts Salomon ellenzi és tiltya azt az afzfzonyoktul, midõn így fzol: Ne vádold a' f'zolgát az ő uránál, hogy meg ne átkozzon tégedet.⁴ 3. Ebben-is vétkezcic Putiphár, hogy feletébb enged feleségének, mint Acháb Király az ő feleségének Jezabelnec, és

³ Matth.10.

⁴ Prov.20.10.

felettéb való kegyetlen, ki az igazat itélő Biráknac tífztec ellen tselekefzic: mert a' caufat jól meg nem érti, fem Jofeph nec befzédét meg nem halgattya, hanem nullâ inquisitione habitâ, a' fogságra és tömlőtzre veti fzegényt.

II. Jofeph nec tselekedetit itt gödollyuk-meg, mit tselekedett? mentette-é magát? és ha mentette; miképpen mentette? Mofes azt el-halgattya. Hihető dolog K. hogy az ő meg-bufult és meg-haragutt urátul, nem-is mert fzegény fzolni, és magát mentegezni: Hanem miképpen Chriftus Urunc az ő ellenfeginec patvarkodáfokra. és hamis vádloinac fzavokra obmutuit, meg némult, halgatott, és az ő fzent fzáját meg nem nyitotta,⁵ Jofeph-is Chriftus Urunknac képét vífelvén, az ő ellene patvarkodóknac nem felelt femmit, fem az ő afzfzonyát nem kárhoztattya, fem az ő bátyait nem áthozza [sic!], kik miat arra a' nyomoruságra jutott: Hané ártatlan lévén, meg-engedi magát kárhoztatni, tsendes lévén lelki ifméletiben, várván Iftentűl, hog' az ő ártatlanságát más alkalmatofsággal ki-nyilatkoztaffa.

T A N U S A G O K .

I. Innét-is tanullyuk-meg K. hog' ha mi-is ártatlanoc lévén valamikoron a' hamifságtul el-nyomattatük-is, fzenvedgyűc békefeggel. 1. Gondollyuk-meg, hogy, Invicta est veritas. 2. A' bozfzfu-álláft hadgyuc Iftenre, mint Jofeph, a' ki azt mondgya: Mea est ultio, & ego rependam. A' fz. Péter-is ezt tanátsollya, mondván: Kedves dolog, ugy-mond, ha valaki ok nélkül nyomorgattatván, el-szenvedi a' nyomoruságokat.⁶ Nem fellyeb való a' tanitvány az ő mefterénél. Ha a' mi tanito mefterűnc és fejűnc az Ur Jefus Chriftus, Samaritánufnac, hitetőnc, háboruság fzerzőnc, és káromlónac mondatott, minékűnc-is ő tanitványinac meg kell fzenvednűnc.

II. TAN. Ugyan innét a' Jofeph nec példájából tanullyuk-meg azt-is, hogy a' hiveknec állapottyoc itt ez világon igen változo és tsalárd, ki az joért gonofzfzal fzokot fizetni, a' mint Jofeph nec-is az ő ura jo fzolgálattyáért. Nagy bolondság azért akár kinek-is ez álhatatlan világnac, és valamely nagy Fejedelem nec grátiáját felettéb vadáfzni, noha fzoktác mondani:

Principibus placuiffe viris non ultima laus est.

At maior est magno poſſeplacere Deo.

Mert femmi az emberek nec grátiájoknál álhatatlanb és változob nintsen, ama' mondás fzerént:

Gratia magnat ū leporino tergo fertur.

Ez világi fzerentse hafonlo az űveghez, ki mikor leginkáb fęnlic ackor tőrik-el, annak-okaért igen idveffęges dolog fzűntelenűl a' Dávid módásárol meg-emelekezni, ki így

⁵ Matth.27.

⁶ 1.Pet.2.19.

fzol: Ne bizzatoc a' Fejedelmekben.⁷

III. Ha az Iftenec tselekedetit ebben a' dologban meg-gondollyuc, igen tsudálatos; mert ugy tettzic, mint ha Iftenec Jofephre ebben az ő nehéz igyében femmi gondgya nē lőtt volna, holott őtet ártatlan lévén, meg-engedi a' tőmlőtzre vettetni. De igenis gondgya volt, a' melly gondvifeléfe Iftenec. 1. Innen tettzik-meg, mert Iften megtartoztattya, és ugyan meg-fogni láttatic a' meg-haragut Putiphárnac kezeit, hogy Jofephet, fe ő maga meg ne ölheffe, fe máfockal meg ne őletteffe, a' miképpen az előtt-is bátyyaitul meg-oltalmazá, hogy őtet meg ne ölhetnéc. 2. Innen tettzik-meg az Iftenec Jofephre valo provifioja, gondvifeléfe, hogy noha őtet a' fogságtul meg nem oltalmazta, fem a' tőmlőtzből tsudálatoffan mindgyárt ki nem fzaaditotta, mindazáltal a' tőmlőtzben fem hadta-el, hanem jelen volt ő véle; és noha meg-engedte őtet a' tőmlőtzben valami ideig nyomorgatni, kiáltani, könyörgeni, fzmorkodni és firni: De végre a' tőmlőtz nec kinnyát néki javára, bōtsületire és tifztfeségére fordította és változtatta, mivel-hogy (a' mint az Apoftal mondgya) Az IJten fzeretők nec mindenec javokra Bolgálnac.⁸ Eñec az ő hiveivel édes Atyai-képpen dajkalkodo Iftenec, fzent Fiával és a' fzent Léleckel egyetemben, adafséc vég nélkül valo ditsőfség, mennyen és földön, mind örökkön örökké. Amen.

⁷ Pfal.106.3.

⁸ Rom.8.

II. MELLÉKLET

XVIII. PRÆDICATIO. FUIT IGITUR CUM VIDERET IPΣA. ÆV. 13. AD 23. [IMÓZ 39,13-23]

